

GOTHENBURG STUDIES IN EDUCATIONAL SCIENCES 305

Utvärdering Genom Uppföljning

Longitudinell individforskning under ett halvsekel

Allan Svensson (red)

Historik och utveckling

Allan Svensson och Ingemar Emanuelsson

Sedan början av 1960-talet har Statistiska centralbyrån i samverkan med olika forskningsinstitutioner genomfört uppföljningsundersökningar inom skolväsendet. Dessa undersökningar har kopplats till IS-projektet (*Individualstatistikprojektet*) vid Göteborgs universitet och UGU-projektet (*Utvärdering genom uppföljning av elever*) vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. De båda projekten sammanslogs år 1990 till ett gemensamt projekt vid Göteborgs universitet benämnt ”Utvärdering genom uppföljning” (UGU).

Hittills har nio uppföljningsundersökningar genomförts. Dessa baseras på stora och riksrepresentativa stickprov av elever och i allmänhet ingår cirka 10 000 i varje. Av tabell 1:1 framgår när flertalet i respektive stickprov (kohort) är födda, när den första datainsamlingen gjordes och hur gamla individerna är 2011.

Tabell 1:1. Översikt över de kohorter som ingår i UGU-projektet.

Kohort	Födelse- år	Första datainsamling			Urvalsprincip	Ålder 2011
		År	Ålder	Åk		
1	1948	1961	13	6	Födelsedag	63
2	1953	1966	13	6	"	58
3	1967	1980	13	6	Klass i åk 6	44
4	1972	1982	10	3	Klass i åk 3	39
5	1977	1987	10	3	"	34
6	1982	1992	10	3	"	29
7	1987	1997	10	3	"	24
8	1992	2002	10	3	"	19
9	1998	2008	10	3	"	13

Den översikt som ges i tabell 1:1 är något förenklad, så tillvida att inte alla i kohort 1 och 2 befann sig i årskurs 6 vid uppföljningens start. Vidare är inte alla i kohort 3 till 9 födda under det år som anges. Avvikelserna är en följd av att

urvalet baseras på födelsedag för de två första och på skolklass för de övriga kohorterna.

Orsakerna till skillnaderna i urvalsmodell kommer att diskuteras längre fram i detta kapitel då vi redovisar insamlingarna till de olika kohorterna. En omständighet måste dock påpekas innan kohorterna presenteras närmare. I samband med att uppföljningsstudierna återupptogs 1980 gjordes stora förändringar av statistikhanteringen vid SCB och man införde begreppet *panelundersökningar*. 1980 års stickprov benämndes elevpanel 1, det därpå följande för elevpanel 2 osv. I vissa sammanhang förekommer därför såväl beteckningen *kohort* som *elevpanel*, vilket kan verka förvirrande. För att undvika missförstånd redovisas i tabell 1:2 hur de båda beteckningarna korresponderar.

Tabell 1:2. Förhållandet mellan kohorter och elevpaneler.

Startår	Kohort	Elevpanel	Ansvariga för insamlingarna
1961	1		SCB och ped. inst. vid Göteborgs universitet
1966	2		"
1980	3	1	SCB och ped. inst. vid Lärarhögskolan i Stockholm
1982	4	2	"
1987	5	3	SCB och ped. inst. vid Göteborgs universitet
1992	6	4	"
1997	7	5	"
2002	8	6	"
2008	9	7	"

Insamlingen av uppgifter till den första kohorten – elever födda 1948

Bakgrund

Under våren 1959 hade skoldirektör Mats Hultin och förste aktuarie Klas Wallberg fått i uppdrag av Skolöverstyrelsen (SÖ) att utreda den svenska skolstatistikens inriktning och omfattning i samband med att denna överfördes till Statistiska centralbyrån (SCB). De föreslog bl.a. upprättandet av en särskild individualstatistik, med syftet att följa representativa elevurval genom skolans valsituationer och studera relationerna mellan betyg, linjeval m.m. Vid vårterminens slut 1961 skulle uppgifter om skolförhållanden samlas in gällande elever födda den 5, 15 och 25 i någon månad år 1948. Dessa elever befann sig då normalt i årskurs 6 i folkskola eller enhetsskola. Uppgifterna för denna tiondel av

årskullen skulle fortlöpande kompletteras med data, så länge individerna befann sig under utbildning. En ny statistikomgång skulle påbörjas vart femte år och följas framåt efter samma principer. Uppföljningarna underlättades av att varje individ i Sverige har ett personnummer. Med hjälp av detta nummer var det möjligt att påföra uppgifter från olika centrala register.

Då förslaget till den nya skolstatistiken i september 1959 var på remiss, framhöll Kjell Härnqvist, professor vid Göteborgs universitet, att den planerade individualstatistiken skulle bli än värdefullare, om insamlingen av grunduppgifter kunde samordnas med vissa testningar. Härnqvists synpunkter grundades bl.a. på det faktum att det både var besvärligt och tidskrävande att göra retrospektiva uppföljningsundersökningar, t.ex. att i efterhand få tillgång till elevernas betyg och kartlägga deras vägar genom utbildningssystemet. Detta hade han själv erfaren då han gjorde sin stora undersökning om utbildningsreserverna för 1955 års universitetsutredning (Härnqvist, 1958).

Utredarna ställde sig positiva, men de kunde inte ställa några resurser till förfogande för att ombesörja testningarna. Härnqvist föreslog därför i januari 1960 att Statens råd för samhällsforskning skulle tillsätta en kommitté, med uppgift att undersöka vilka kompletterande uppgifter som borde tillföras den planerade statistiken. Förslaget innebar också att rådet skulle bekosta dessa kompletteringar.

Rådet tillsatte i april en kommitté bestående av professorerna Gösta Carlsson, Torsten Husén och Kjell Härnqvist. De utarbetade ett förslag där man påtalade vikten av att initialuppgifterna till den skisserade individualstatistiken blev så tillförlitliga och så vetenskapligt intressanta som möjligt. Bl.a. ansågs det viktigt att uppgifterna om betyg kompletterades med resultat i vissa centralt utarbetade prov och att en så aktuell och detaljrik bild som möjligt av elevens sociala bakgrund kom att ingå i grunduppgifterna.

Kommitténs förslag utmynnade i att individualstatistiken borde kompletteras med följande:

1. Standardprovresultat i modersmålet, matematik och engelska, vilka förelåg för majoriteten av eleverna i årskurs 6, där 90 procent av de berörda eleverna väntades befinna sig.
2. Prov av intelligenstestkaraktär innehållande uppgifter av verbal, induktiv och spatial natur. Dessa krävdes bl.a. som komplement till standarproven, med tanke på att samtliga elever i undersökningen inte skulle ha genomgått dessa. Testen borde konstrueras särskilt för detta ändamål och inte brukas

annat än vid de vart femte år återkommande insamlingarna av grunduppgifter.

3. Svar på frågor som gav information om elevens motivation för skolan, fritidsintressen, utbildningsplaner, hembakgrund m.m.

Härnqvist förklarade sig villig att tillsammans med en trebetygsstuderande vid pedagogiska institutionen, Allan Svensson, ombesörja konstruktion och utprovning av testen samt att organisera fältarbete och testrättning.

Konstruktion av test och frågeformulär

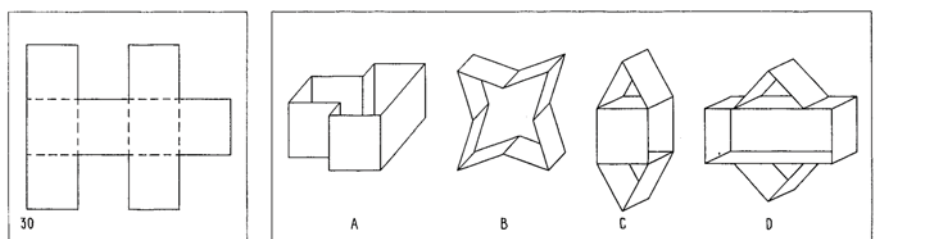
Sedan meddelande erhållits att Statens råd för samhällsforskning beviljat ett anslag om 25 000 kronor påbörjades arbetet med utformningen av de instrument som skulle användas. Arbetet skedde på institutionen för pedagogik vid Göteborgs universitet inom ramen för vad som kom att kallas ”Individualstatistikprojektet”. En utgångspunkt vid konstruktionen var att besvarandet av test och frågeformulär sammanlagt inte fick ta mer än två lektionstimmar i anspråk. En annan var att insamlingen i skolorna skulle administreras av klasslärarna, varför instruktionerna borde vara lättillgängliga och proven inte alltför känsliga för mindre fluktuationer i provtid.

I enlighet med kommitténs förslag inriktades arbetet på att framställa ett verbalt, ett spatialt och ett induktivt intelligenstest. Dessa gavs namnen ”Motsatser”, ”Plåtvikning” respektive ”Talsrier”. Konstruktionsarbetet påbörjades under september 1960, varefter följde successiva utprovningar fram till mars 1961. I den slutliga versionen ingick 40 uppgifter i varje test. De exemplifieras nedan.

Motsatser: Att ange motsatsen till ett visst nyckelord bland fyra alternativ. Exempel:

LUSTIGKURRE	plugghäst	lekman	träkmåns	olycksfågel
BIFALLA	avslå	tillbe	avundas	skärpa

Plåtvikning: Att finna ut, vilken bland fyra figurer man får, om man viker ihop ett avbildat ”plåtstycke”. Exempel:

Talserier: Att komplettera en talserie, där sex tal är givna, med ytterligare två tal. Exempel:

3	6	12	24	48	96	—	—
2	3	5	8	12	17	—	—

Parallellt med testkonstruktionen utarbetades frågeformulären. Kommittén hade föreslagit tre formulär:

1. Ett skulle ifyllas av rektorerna och insändas direkt till SCB. I detta skulle ingå de uppgifter som primärt borde ingå i individualstatistiken, t.ex. elevernas skol- och klasstillhörighet, skolbetyg och hemort.
2. Ett skulle besvaras av föräldrarna och borde innehålla uppgifter om vissa faktiska förhållanden, som föräldrarnas yrke och skolutbildning, antalet barn i familjen samt frågor som belyste föräldrarnas attityder till skola och utbildning.
3. Ett som skulle fyllas i av eleverna och ge en uppfattning om motivation för skolarbetet, fritidsintressen samt studie- och yrkesplaner.

Under arbetets gång stod det dock klart, att det bl.a. av ekonomiska skäl skulle bli mycket svårt med ett separat frågeformulär till föräldrarna. Därför överfördes de flesta faktafrågorna till det formulär som riktades till rektorerna, medan attityderna fick belysas indirekt genom frågor i elevformuläret.

Liksom testen utprövades elevernas frågeformulär vid flera tillfällen och omarbetades mellan varje. I den slutliga versionen skedde en uppdelning i fyra separata formulär benämnda: ”Skolan”, ”Planer”, ”Fritiden” och ”Syssetsättningar”.

Redogörelsen för instrumenten har här gjorts mycket kortfattad. För en utförligare redovisning av de överväganden som styrde valen av test och

frågeformulär, dess innehåll liksom det omfattande konstruktions- och utprövningsarbetet hänvisas till Svensson (1964).

Förberedande kontakter

I november 1960 sändes en skrivelse till Skolöverstyrelsen (SÖ) med anhållan om att styrelsen dels måtte medverka till att standardprovsresultat fick registreras bland grunduppgifterna för individualstatistiken, dels ge sitt tillstånd att med de lokala skolledningarnas hjälp genomföra de speciella testningarna. I svaret på skrivelsen framhölls att projektet verkade intressant men att planläggningen var så preliminär att man ville ha ytterligare uppgifter innan sitt slutliga ställningstagande. Ett möte anordnades därför i januari 1961 med företrädare för SÖ och SCB. Följande punkter behandlades:

1. Individualstatistikens uppläggning och dess betydelse för forskning och utredningsarbete.
2. Behovet av komplettering med test- och frågeformulärdata.
3. Möjligheterna att få registrera standarprovsresultat och genomföra kompletterande testningar.
4. Uppläggningen av de planerade begåvnings testen och frågeformulären.
5. Åtgärder för att minimera risker för bortfall av olika slag.

Några definitiva beslut fattades inte vid detta möte, utan man beslöt överlägga med berörda lärar- skoledar- och målsmannaförbund innan den slutgiltiga utformningen av individualstatistikens komplettering bestämdes.

I mars hölls åter en konferens med SÖ och SCB. Till denna inbjöds representanter för:

- Lärarhögskolornas och seminariernas läraryrkesförbund
- Läroverkslärares riksförbund
- Målsmännen riksförbund
- Svenska förbundet för specialundervisning
- Sveriges folkskollärares förbund
- Sveriges folkskollärares förbund
- Sveriges skoledarförbund

Konferensdeltagarna informerades om individualstatistikens syfte och upp-
läggning samt om hur de kompletterade uppgifterna skulle insamlas. Bl.a.
diskuterades och justerades innehållet i den informationsskrivelse som skulle gå
ut till de berörda skolorna. Tillstånd erhöles att till denna foga rekommenda-
tionsbrev från SÖ, SCB, Statens råd för samhällsforskning samt från de ovan
nämnda lärar- skoledar- och målsmannaförbunden.

Informationsbrev med bifogade rekommendationsskrivelser sändes från SCB till
samtliga rektorer inom skolväsendet i början av april 1961. Två veckor senare
skickades en ny skrivelse, där rektorerna ombads att lämna uppgift om hur
många elever det fanns inom varje distrikt eller skola, som var födda den 5, 15
och 25 i någon månad 1948. De insända uppgifterna, som sedan låg till grund för
utsändningen av testmaterialet, översändes till pedagogiska institutionen i
Göteborg.

Materialinsamling

Materialet till testningarna, vilka skulle äga rum någon dag under den 8 – 27 maj
1961, skickades ut i början på månaden. Försändelserna innehöll brev till rektor
och medverkande lärare, provhäften och blanketter för sammanställning av
standarprovsresultat. Materialet gick ut till drygt 1 250 rektorsdistrikt inom det
obligatoriska skolväsendet och cirka 150 skolor inom det icke obligatoriska.
Sammanlagt översändes testhäften till mer än 12 000 elever och av dessa
återkom ifyllda häften för närmare 10 700. En procent fick dock kasseras på
grund av olika typer av felaktigheter.

När materialet återkom till pedagogiska institutionen prickades det av, varefter
testen rättades och frågeformulären bearbetades. Detta arbete utfördes under
sommaren och tog cirka 1 600 arbetstimmar. Efter noggranna kontroller, bl.a.
måste 3 000 personnummer justeras och kompletteras, överfördes uppgifterna
på hålkort.

I juni skickade SCB ut en blankett med frågor om elevens skolgång och vissa
bakgrundsdata. Denna blankett återsändes för strängt taget samtliga som var
födda på de aktuella dagarna. De data som införskaffats av SCB sammanfördes
sedan med dem som insamlats av pedagogiska institutionen. Hela materialet låg
klart för bearbetningar under våren 1962.

Två omständigheter förtjänar att framhållas, dels att det longitudinella projektets start blev så framgångsrik, dels att det initialt kunde genomföras med så begränsade ekonomiska resurser.

Framgången måste till stor del tillskrivas den noggranna planeringen, vilken bl.a. innebar att det helhjärtat stöddes av SÖ och de olika lärar-, skolledar- och målsmannaförbunden. Att kostnaden för de kompletterande uppgifterna begränsades till 25 000 kronor, ett belopp som även med tanke på dåtidens kostnadsläge var synnerligen lågt, berodde på att de två huvudansvariga kunde ägna en avsevärd tid av sina universitetstjänster – och sin fritid – åt projektet. Vidare att man hade tillgång till ett antal arkivarbetare, vars löner betalades av andra myndigheter, samt att arbetet med testrättning och kodning gjordes av studerande vid institutionen mot en mycket blygsam ersättning.

Givetvis måste också SCB:s stora betydelse framhållas. Arbetet kunde genomföras tack vare att man härifrån bl.a. stod för samtliga kostnader för införskaffandet av de skoladministrativa uppgifterna samt för vissa uppgifter om elevernas hembakgrund. Vidare bistod man institutionen i Göteborg med hjälp och råd på många olika sätt.

De uppgifter som införskaffades år 1961 var:

1. Skoladministrativa data (skolform, klasstyp, årskurs och betyg).
2. Uppgifter om föräldrarnas yrke och utbildning, antal syskon, avståndet mellan hemmet och skolan m.m.
3. Svar på vissa frågor som belyser elevernas skolmotivation, fritidssysselsättningar samt studie- och yrkesplaner.
4. Resultat på tre begåvnings-test, ett verbalt, ett spatialt och ett induktivt.
5. Standardprovsresultat i läsning, skrivning, matematik och engelska, vilka bjöds till de elever som tillhörde årskurs 6.

De båda första typerna av uppgifter införskaffades av SCB via skolexpeditionerna och finns för över 98 procent (11 950) av samtliga födda på urvalsdagarna. Övriga data insamlades av pedagogiska institutionen. Uppgiftstyperna 3 och 4 föreligger för 87 procent av samtliga, medan standardprovsresultat finns för 90 procent av dem som genomgått proven.

Så länge som undersökningsgruppen eller delar av gruppen befann sig inom det allmänna skolväsendet insamlades årliga uppgifter av SCB. Dessa uppgifter är av samma karaktär som under punkt 1 ovan och insamlingen pågick t.o.m. läsåret

1967/68. På grund av att eleverna successivt lämnade skolan minskar dock antalet elever med årliga uppgifter förhållandevis snabbt – många av eleverna gick i folkskolan och slutade redan efter årskurs sju eller åtta (SCB, 1976, s. 25).

Insamlingen av uppgifter till den andra kohorten – elever födda 1953

Planenligt påbörjades den andra insamlingen av uppgifter våren 1966 och gällde då elever födda den 5, 15 och 25 i någon månad 1953. På grund av att denna årsklass var mindre blev också antalet berörda elever betydligt lägre. Det handlade om drygt 10 700 och liksom vid fem år tidigare befann sig majoriteten av urvalet i årskurs 6 inom det obligatoriska skolväsendet.

Även 1966 bidrog Statens råd för samhällsforskning ekonomiskt till insamlingen av de kompletterande uppgifterna. Anslaget hade ökats till 31 000 kronor. Arbetet underlättades denna gång genom att två assistenter vid institutionen, Sven-Eric Reuterberg och Airi Rovio-Johansson, kunde ägna en stor del av sin tid åt olika moment av projektarbetet.

Förberedelserna för insamlingen av uppgifter likasom bearbetningarna av dessa följde i stort sett samma mönster som tidigare. De uppgifter som SCB införskaffade var av samma typ som 1961 och detta gäller även för de uppgifter som pedagogiska institutionen ansvarade för. Således insamlades standard-provsresultaten i svenska, engelska och matematik och de tre intelligenstesten användes i oförändrad form. Liksom tidigare ställdes också frågor till eleverna om skolmotivation, intresseinriktning samt studie- och yrkesplaner. Dock ändrades en del av frågorna ganska kraftigt beroende på att de inte fungerat tillfredsställande ur mätteknisk synpunkt (Rovio-Johansson, 1966). Om-arbetningarna medförde att kvalitén på frågorna förbättrades, men försvårade samtidigt jämförelserna mellan de båda stickproven.

På grund av att SCB 1966 inte kunde avsätta lika stora resurser för uppföljningsarbetet – påminnelser m.m. – blev andelen elever med skoladministrativa data något lägre än 1961 eller 93 procent av alla födda på de aktuella dagarna. Test- och enkätuppgifter uppgår däremot till ungefär samma andel (88 procent), medan standarprovsresultat inkom för drygt 85 procent av dem som gjort proven.

Årliga uppgifter för kohort 2 insamlades av SCB t.o.m. läsåret 1972/73. Liksom var fallet med den första kohorten minskar antalet elever kontinuerligt (SCB, 1976, s. 25).

Insamlingen av uppgifter till den tredje kohorten – elever födda huvudsakligen 1967

Bakgrund

Enligt de ursprungliga planerna skulle materialinsamlingen från en tredje kohort genomföras år 1971. Av två olika slags skäl blev det inte möjligt. Den ena typen av skäl var av resursmässig och praktisk art. Som framgått tidigare krävde främst de insamlingar som skedde vid pedagogiska institutionen betydande och tidskrävande insatser, vilka huvudsakligen genomfördes av personal anställd vid institutionen. I början på 1970-talet fanns inte sådana institutionella resurser tillgängliga. Vidare var det svårt att få tillräckliga externa forskningsmedel för att finansiera den nya insamlingen från en tredje kohort. Av sådana skäl beslöts alltså att skjuta på starten av denna. SCB hade visserligen fortfarande medel för att göra insamlingen av skoladministrativa uppgifter, men eftersom samordningen med forskningsprojektet inte skulle kunna genomföras, uppsköts insamlingen av dessa data tills vidare. Det bedömdes dock som mycket angeläget att nya kohortstudier skulle komma till stånd och därför fick SCB i uppdrag att bevaka möjligheter till kommande nystarter.

Den andra typen av skäl till att frångå de ursprungliga planerna var av datateknisk respektive etisk art. Utvecklingen av datorer och datortekniska hjälpmedel underlättade visserligen arbetet med insamlingar och lagring av data. På så sätt kan man säga att det också blev lättare att genomföra longitudinella studier, som ju bygger på successivt utvecklade databaser med individdata. I mitten av 1960-talet hade också flera uppföljningsundersökningar med relevans för utbildningsfrågor startats. Sådana s.k. personregister ökade också i antal på många håll, inte bara inom forskningsprojekt av skilda slag. En följd av detta var att sekretessfrågor aktualiserades. Nya lagar stiftades för att skydda mot intrång i individers integritet, som annars lätt skulle kunna bli följden av oförsiktig eller missbrukande användning av tillgängliga register. I början av 1970-talet var dessa frågor föremål för både infekterade och häftiga diskussioner, inte minst i massmedia. En särskild myndighet, Datainspektionen, tillsattes för att bevaka och arbeta med problematiken och en datalag stiftades, som reglerade villkoren

för att upprätta och ha ansvar för datoriserade personregister. En mycket sträng restriktivitet skulle gälla vid beslut om tillstånd. Detta betonades inte minst i den massmediala debatten, och starka röster hävdade att i stort sett alla s.k. longitudinella studier skulle mer eller mindre förbjudas. En konsekvens av detta blev att klimatet för att gå ut till en stor mängd skolor, elever och målsmän med begäran om deltagande i en ny stor datainsamling bedömdes vara alltför laddat för att ett genomförande år 1971 skulle vara möjligt.

Fem år senare, 1976, aktualiserades frågan om projektets fortsättning återigen av SCB. Diskussioner hade då förts av och till under ett par års tid mellan olika myndigheter och intressenter och en stor referensgrupp hade tillsatts. Uppdraget att för gruppens räkning undersöka möjligheter till och planera för en fortsättning på den tidigare individualstatistiken gavs till Ingemar Emanuelsson, laborator vid Pedagogiskt centrum i Stockholm.

Emanuelssons förberedelsearbete genomfördes som ett SCB-finansierat projekt – FELLS (Förutsättningar för Elevpaneler och Longitudinella Studier) – under våren 1976. Han använde sig då också av erfarenheter gjorda i olika uppföljningsstudier som pågick vid Lärarhögskolan i Stockholm. I dessa sammanhang hade en designmodell utvecklats, som i allt väsentligt var överensstämmande med individualstatistikens uppläggning. Med denna modell som utgångspunkt föreslog Emanuelsson att ett forskningsprojekt skulle startas med insamling av uppgifter från senare kohorter. Forskarna i referensgruppen var i stort sett eniga med förslaget, medan olika myndighetsrepresentanter var mer tveksamma.

En markant förändring av framför allt SÖ:s intresse för projektplanerna inträffade emellertid i slutet av 1970-talet. Bl. a. observerades det förhållandet, att man inför 1980-talet inte hade tillgång till individdata av longitudinellt slag från något enda pågående forskningsprojekt. Detta samtidigt som omfattande reformeringar av skolsystemet planerades som ”rullande”. Det resulterade i att inlämnade projektansökningar behandlades positivt, och SÖ beviljade medel för igångsättning av det ”nya” projektet 1979. Ett praktiskt och finansiellt problem var då att SCB under mellantiden blivit av med sitt uppdrag från finansdepartementet gällande fortsatta insamlingar. Den nödvändiga samverkan mellan SCB och forskningsprojektet vid Pedagogiska institutionen vid Lärarhögskolan måste alltså lösas på uppdragsbasis med huvudsakligen SÖ som finansiär. Det nya projektet under Ingemar Emanuelssons ledning som projektledare kom att benämnas ”Utvärdering genom uppföljning” (UGU), vilket bättre speglade

syften och inriktning än den tidigare benämningen ”Individualstatistikprojektet”. Projektet startade 1979 och den första datainsamlingen gjordes våren 1980 (Emanuelsson, 1979).

Förändringar av design

I planeringen inför nystarten med insamling av information våren 1980 var det nödvändigt med vissa designförändringar. En del av dessa motiverades av villkor för tillstånd från Datainspektionen. Förutom direkt sekretesskyddande villkor gällande identifikationsmöjligheter och risk för läckor, ställdes utomordentligt stränga krav på information till berörda parter. Framför allt gällde det elever och deras målsmän, som skulle ges utförlig information om rutiner och projektets syften etc. De skulle också ha en faktisk och reell möjlighet att vägra deltagande, vilket betydde att möjligheter till en direkt kommunikation mellan var och en av dem och projektledningen måste tillskapas. Det var en viktig anledning till att ett som tidigare direkt slumpurval av elever skulle bli helt ohanterligt. Även av andra praktiska skäl – t.ex. antalet berörda skolor och klasser – motiverade förändring av urvalsdesignen till ett flerstegsförfarande.

Det tidigare inom individualstatistikprojektet använda direkta urvalet av elever måste alltså frångås av främst två skäl. Ett hade alltså att göra med olika praktiska svårigheter som nämnts ovan. Det andra skälet var mer teoretiskt och forskningsmässigt motiverat. Från flera håll påtalades behov av och önskemål om en urvalsdesign, som kunde ge möjligheter till studier av elevgrupper, t.ex. skolklasser, såväl tvärsnittsmässigt vid olika tidpunkter som longitudinellt. I samarbete med metodstatistiker vid SCB diskuterades olika typer av urvalsdesigner, och ett omfattande arbete gjordes med att testa och studera konsekvenser av olika förfaranden. Arbetet resulterade i att en design med stratifierat flerstegsurval utarbetades (Emanuelsson, 1979). Urvalet av elever ur populationen ”elever i grundskolans årskurs 6 vårterminen 1980” skulle också vara ”robust” för att möjliggöra att ett flertal olika typer av frågeställningar skulle kunna studeras. En del sådana kunde inte preciseras före starten av datainsamlingen, men rimligtvis skulle de komma att aktualiseras senare under en lång uppföljningsperiod.

Urvalet genomfördes således i två steg. I det första valdes kommuner och i det andra skolklasser med elever i årskurs 6. Genom ett stratifierat urval utsågs 29 kommuner, varefter skolklasserna valdes med hjälp av klassregistren i de aktuella kommunerna. I de små kommunerna ingick alla klasser, medan ett slumpurval

gjordes från de större. Det slutgiltiga stickprovet kom att bestå av cirka 10 000 elever fördelade på 437 klasser och huvudsakligen födda 1967.

En annan typ av designförändringar motiverades av önskemål från framför allt SÖ och lärarförbunden. Dessa hängde i sin tur samman med förändringar i skolförordningar och läroplaner. Bland annat togs nationella standardprov i de lägre årskurserna bort. Dessutom fick kommunerna själva fatta beslut om man skulle ge betyg i årskurs sex eller enbart på högstadiet. Det fanns alltså inte längre någon systematiskt insamlad information om elevernas kunskaper tidigare än från grundskolans två sista år.

Redan då Individualstatistikprojektet startades 1961 diskuterades det att samla in uppgifter från elevernas målsmän. Som tidigare nämnts fanns det emellertid vid denna tidpunkt inga ekonomiska möjligheter härtill. Önskemålen om information från föräldrarna hade blivit ännu större vid slutet av 1970-talet. Behovet av uppgiftsinsamling från målsmän påtalades av i stort sett alla inblandade parter i referensgruppen. En direkt medverkan genom besvarande av frågor i ett eget formulär innebar också ökade möjligheter att få en bra uppfattning om vad deltagandet i projektet faktiskt skulle innebära. Det gällde beträffande såväl barn som målsmän. Av dessa skäl beslutades att datainsamling också skulle göras från målsmännen till eleverna i den tredje kohorten. Ett formulär utarbetades som innehöll frågor om målsmännens utbildning, yrkeserfarenheter och övriga bakgrundsuppgifter. Dessutom fanns frågor om värderingar av olika inslag i skolarbetet, om intresse för och medverkan i detsamma o.d.

Eftersom det var ytterst viktigt att olika parter integritet på alla sätt skyddades, fick eleverna ett kuvert med sig från skolan. I kuvertet låg information om projektet samt ett frågeformulär. Målsmännen ombads svara på frågorna och sända in formuläret i det frankerade svarskuvertet. På så sätt visste ingen i skolan om de hade svarat eller inte och heller inte vad de svarat. De kunde också meddela projektledningen om de inte ville att deras barn skulle delta i projektet utan att någon i skolan behövde få veta detta. I de fall de sände in sådant meddelande utlovades att projektledningen skulle förstöra de provhäften och formulär som eventuellt hade sänts in från skolan.

Samtliga dessa förändringar av designkaraktär gjordes inför den tredje datainsamlingen, vilken genomfördes våren 1980.

Insamlingsinstrument

I så stor utsträckning som möjligt användes samma prov och frågeformulär som i datainsamlingarna från de tidigare kohorterna åren 1961 och 1966. Begåvningsproven var helt identiska medan frågeformulären delvis omarbetades, främst på grund av att olika förhållanden i skolsituationerna ändras över tid. Vissa allmänna språkliga förändringar motiverade ibland omformuleringar. Frågor om självuppfattning och självvärderingar lades till liksom frågor om motiv till val av alternativkurser inför högstadiet. Frågeformulär till målsmän nykonstruerades och utprovades. För mer information hänvisas till Emanuelsson (1981).

Samtliga prov och formulär till eleverna bands ihop i två häften. Efter att eleverna hade slutfört arbetet med häftena fick de själva lägga dem i kuvert, som de också själva skulle försegla. Kuverten samlades sedan in klassvis och sändes direkt med post till projektledningen. Genom detta förfarande kunde inga andra än projektpersonalen ta del av elevernas resultat på proven eller svar på frågeformulären.

Materialinsamling

Datainsamlingen 1980 tog i det närmaste ett år att genomföra. Ett av de främsta skälen till att tiden blev så lång var de omfattande informationskraven och att olika parter skulle få möjligheter att ta ställning till deltagande eller ej. Således sändes information till berörda myndigheter och organisationer redan i september 1979 och i oktober till de 29 utvalda kommunerna. Från de senare begärdes även besked om ställningstagande till om projektet skulle få genomföras eller ej. Besked om detta skulle sändas in till projektledningen senast vid årsskiftet 1979/80. I de flesta fall behandlades frågan i kommunernas skolstyrelse eller motsvarande organ. Kommunerna utsåg också en kontaktperson för fortsatt kommunikation med projektet. I januari 1980 gjordes det slutgiltiga urvalet av 437 skolklasser i kommunerna och via kontaktpersonerna erhöles i februari elevförteckningar från de valda klasserna. Kontaktpersonerna fick sedan kontinuerligt ta del av allt material som sändes ut till olika deltagande personer. Efter önskemål vid ett informationsmöte fick även berörda läns skolpsykologer sådan information. Under mars månad informerades rektorer, lokala Hem- och Skolaföreningar, lärare och målsmän om projektet och insamlingsrutiner m.m. genom utsända brev. I april sändes allt insamlingsmaterial i postpaket till de skolor där de utvalda klasserna fanns. I utskicket fanns också elevförteckningar och blanketter för insamling av standardprovsresultat.

De senare måste samlas in direkt från berörda lärare, eftersom resultaten på proven normalt inte fanns annat än hos dem. Cirka två veckor senare skickades påminnelsebrev ut och merparten av ifyllda formulär skickades som regel in samlat från varje skola under maj månad. Dock blev insamlingsarbetet i skolorna i vissa fall och av en rad olika skäl försenat, varför insamlingsarbetet inte var helt avslutat förrän under hösten 1980. Under juni månad samlades de skoladministrativa uppgifterna in av SCB.

Lärarna instruerades att så långt möjligt genomföra undersökningen med alla eleverna vid ett och samma tillfälle. Vi bad lärarna att låta frånvarande elever få arbeta med formulären vid ett senare tillfälle, något som de flesta lärare också gjorde. Om det av någon anledning var omöjligt att genomföra undersökningen under den föreslagna tidsperioden, ombads lärarna att göra den vid ett senare mer lämpligt tillfälle. Vikten av att på alla sätt undvika bortfall i insamlingen poängterades starkt i informationsmaterialet. Tillvägagångssättet innebar att projektledningen var beroende av att den uppgjorda planeringen följdes och att den information som gick ut till rektorerna fördes vidare. Vi bedömde det som nödvändigt att ge skolorna en relativt stor frihet att välja tidpunkt för arbetet med formulären. Huvudanledningen till detta var att så lite som möjligt störa det pågående skolarbetet. En nackdel med detta förfarande var att vi hade små möjligheter att tidigt på terminen påminna om undersökningen i de fall arbetet inte hade genomförts som önskats. Exempelvis, om någon lärare vägrade att genomföra arbetet i klassen, uppdagades inte detta förrän vi hade registrerat att den klassens formulär saknades då övriga klassers kommit in. Vi bad därför rektorerna att ge oss besked så snart som möjligt om problem uppkom.

Det var av avgörande betydelse att registrering av inkommet material gjordes snabbt och effektivt. Likaså var det viktigt att kontakten mellan deltagande skolor och projektledningen fungerade. Trots att en mycket omfattande information gått ut till alla berörda, fick mycket tid anslås till att svara på frågor både per brev och i telefon. Många målsmän hörde också av sig och ville fråga om och/eller diskutera villkor för personregister och deltagande i projektet. Två påminnelser sändes brevlades till skolor och målsmän. Det senare skickades samma väg som formulären, d.v.s. genom barnen. För att inte enskilda elever skulle känna sig utpekade, fick alla elever ett påminnelsebrev med sig hem.

I stort sett fungerade insamlingsarbetet mycket väl. Det främsta skälet är säkert att undersökningen som sådan upplevdes som viktig av flertalet deltagare och att de olika instrumenten kändes meningsfulla. En annan väsentlig orsak är de

kvalificerade och omfattande arbetsinsatser som gjordes av projektpersonal, främst Kerstin Ek, Astrid Pettersson och Åsa Murray. Efter den tidskrävande registreringen av allt inkommet material vidtog det mycket omfattande arbetet med genomgång, rättning och stansning m.m. för att få det bearbetningsbart. Detta arbete tog i stort sett ett år att genomföra. Parallellt påbörjades då också förberedelserna för 1982 års insamling från den fjärde kohorten (se nedan).

Som framgått ovan hade målsmän och elever rätt att vägra deltagande i projektet. Det var dock ett begränsat antal som gjorde så. Sammanlagt togs 481 elever bort ur materialet på grund av vägran i en eller annan form.

De uppgifter som införskaffades år 1980 var:

1. Skoladministrativa data (skolform, klasstyp, årskurs och betyg).
2. Uppgifter om föräldrarnas yrke och utbildning, bostad, vårdnadshavare, värderingar av skola och utbildning m.m.
3. Svar på frågor som belyser elevernas skolinställning, självskattningar och värderingar, fritidssysselsättningar samt studie- och yrkesplaner inklusive motiv för val av alternativkurser.
4. Resultat på tre begåvningsstest, ett verbalt, ett spatialt och ett induktivt.
5. Standardprovsresultat i läsning, skrivning, matematik och engelska, i de fall som de förekom i den aktuella kommunen vid undersökningstillfället.

Den första typen av uppgifter införskaffades av SCB via skolexpeditionerna och finns för samtliga individer (9 114) i urvalet. Övriga data insamlades av pedagogiska institutionen. Den andra typen av uppgifter samlades huvudsakligen med hjälp av frågeformuläret till målsmännen och finns för ca 70 procent. Uppgifter av typerna 3 och 4 föreligger för drygt 90 procent av eleverna. Standardprovsresultat finns för färre individer (ca 5 600) främst beroende på att betygsättning och användningen av standardprov endast förekom i ungefär hälften av de kommuner som ingick i urvalet. För ytterligare information hänvisas till Emanuelsson (1981).

Så länge som undersökningsgruppen befann sig inom den obligatoriska skolan insamlades årliga uppgifter av SCB. Dessa uppgifter är av samma karaktär som under punkt 1 ovan och insamlingen pågick t.o.m. läsåret 1982/83. Motsvarande uppgifter som under punkt 3 ovan samlades in i ett frågeformulär till samtliga individer ett år efter avslutad grundskola (1984). Frågeområdena utformades något olika för att passa både dem som börjat respektive inte börjat i

gymnasieskolan. Svarsfrekvensen i denna enkätstudie blev 77 procent (Murray, 1991).

Insamlingen av uppgifter till den fjärde kohorten – elever födda huvudsakligen 1972

I samband med förberedelsearbetet inför insamlingen till den tredje kohorten påtalades behov av information om berörda elever i kohorterna också från mellanstadiet, eller i flera fall redan tidigare. En relativt allmän uppfattning om ”de lugna åren” i åldrarna 9-12 har ofta undanskymt det faktum, att de i själva verket utvecklingsmässigt är mycket avgörande för elevernas fortsatta skolgång. Det borde alltså vara viktigt för projektet att starta vid tidigare ålder än 13 år. Med tanke på de krav på bland annat läsförmåga och arbetsrutiner som ställs på eleverna i samband med datainsamlingarna bedömdes det dock vara olämpligt att starta tidigare än i tioårsåldern. Den första insamlingen från den fjärde kohorten borde således göras under elevernas tredje år i skolan. Samtidigt var det också viktigt att försöka återuppta den ursprungliga tanken från 1960-talet att urvalet skulle göras från var femte kohort med avseende på elevernas födelseår.

Konsekvensen av dessa önskemål och överväganden blev, att insamlingen till den fjärde kohorten skulle starta redan 1982, d.v.s. endast två år efter den till den tredje kohorten. Eftersom insamlingen startade i årskurs tre, var merparten av eleverna födda år 1972, alltså fem år efter födelseåret för merparten av eleverna i den tredje kohorten. Urvalet av eleverna till den fjärde kohorten skedde på samma sätt som för kohort tre. Antalet valda klasser kom att bli högre (ca 550), eftersom klasserna och delvis även skolorna under de tidigaste skolåren tenderar att vara mindre. Även antalet skolor blev därför högre än i den tidigare kohorten. I allt väsentlig följdes dock samma rutiner i insamlingsarbetet som framgångsrikt använts två år tidigare. Dessa rutiner fungerade bra även i insamlingen 1982.

De instrument som användes i insamlingen var i så hög grad som möjligt lika de som tidigare använts i insamlingarna från år sex. Dock måste vissa förändringar göras, inte minst på grund av nödvändig anpassning till elevernas lägre ålder och därmed mindre vana i läsning och att följa skriftliga instruktioner.

En uppsättning begåvnings-test – i allt väsentligt likartade de test som använts i år 6 i tidigare kohorter – fanns tillgänglig under benämningen DBA (Differentiell Begåvningsanalys) för den nu aktuella åldersgruppen. Från DBA valdes ett verbalt och ett spatialt test, även dessa benämnda Motsatser och Plåtvikning.

Efter överenskommelse med Psykologiförlaget kunde proven användas som ingående i det provhäfte som eleverna fick. Genom valet av dessa test öppnade sig optimala möjligheter till jämförelser och utvecklingsstudier mellan åldrarna 10 och 13 både på individ- och gruppnivå.

Enligt önskemål från flera parter i referensgrupper kom kunskapsmätningarna att koncentreras till läsförmåga och räkning. Vad gäller läsförmågan framhölls vikten av att proven framför allt skulle diskriminera bland låga prestationer. Detta för att så väl som möjligt identifiera resultat som kunde tyda på elevers lässvårigheter – så kallat ”svaga läsare”. Efter genomgångar av en rad olika läsprov som fanns tillgängliga befanns ett prov, som tidigare använts inom ett nordiskt forskningsprojekt inom specialundervisning – det s.k. Bergenprojektet – vara mest lämpat. Dock måste det förkortas med tanke på den begränsade tid som kunde ställas till förfogande för datainsamlingen i skolorna. Den förkortade versionen med överrepresentation av lätta uppgifter utprövades och reviderades under hösten 1981. Varje uppgift innehåller en mycket kort berättelse och en rad med sju bilder. Eleven ska markera den bild som bäst överensstämmer med berättelsen.

Ett prov i räkning nykonstruerades för projektet. I detta arbete användes bl.a. uppgifter och erfarenheter från konstruktion och utprövningar av tidigare standardprov. För att optimera möjligheter till utvecklingsstudier över åldrar, utformades en del s.k. ankaruppgifter. Dessa skulle kunna användas identiska också i kommande insamlingar i årskurs sex och eventuellt även senare i skolgången. Även räkneprovet utprövades och reviderades under hösten 1981.

För insamlingen konstruerades även ett frågeformulär till eleverna. Frågorna gällde i stort sett samma områden som i de tidigare använda formulären i årskurs sex. Utformningen anpassades dock något med hänsyn tagen dels till elevernas lägre ålder och dels till erfarenheter från de tidigare insamlingarna.

En grundläggande princip för valen och utformningen av instrument var alltså, att de skulle ge bra underlag för jämförelser med resultat i årskurs 6 från samma elever tre år senare. På så sätt skulle studier av utveckling i åldrarna 10 – 13 år kunna studeras. Samtidigt eftersträvades störst möjliga jämförbarhet med de data som fanns insamlade från de tre tidigare kohorterna. Samtliga instrument beskrivs noggrant av Pettersson (1982).

Från årskurs tre 1982 finns följande uppgifter:

1. Skoladministrativa data (skolform, typ av klass, årskurs och olika stöd-åtgärder).
2. Uppgifter om föräldrarnas yrke och utbildning, bostad, värderingar av skola och utbildning m.m.
3. Svar på frågor som belyser elevernas skolinställning, självskattningar, värderingar och fritidssysselsättningar
4. Resultat på två begåvnings-test, ett verbalt och ett spatialt.
5. Resultat på ett läs- och ett matematikprov

Den första typen av uppgifter finns för strängt taget samtliga 9 500 elever som ingår i urvalet. De övriga för mellan 90 och 95 procent.

När eleverna nått årskurs 6 gjordes en ny större datainsamling. I denna ingick:

1. Svar på frågor om skolinställning, självskattningar, fritidsintressen m.m. Vissa av frågorna var identiska med dem som använts i årskurs 3 och några hade tidigare bjudits till den tredje kohorten i årskurs 6.
2. Resultat på de tre begåvnings-test som använts för alla tidigare kohorter i årskurs 6.
3. Resultat på ett prov i läsning respektive matematik. Båda överensstämde till stora delar med dem som bjudits i årskurs 3.

Dessa uppgifter finns för drygt 85 procent av eleverna i urvalet.

Skoladministrativa uppgifter insamlades årligen av SCB t.o.m. årskurs 9 läsåret 1987/88. Ett år efter grundskolans slut, våren 1989, insamlades enkätuppgifter av samma typ som införskaffats för den tredje kohorten fem år tidigare. Dessa inkom för 77 procent (Murray, 1991).

Insamlingen av uppgifter till den femte kohorten – elever födda huvudsakligen 1977

Våren 1987 var det dags att påbörja den femte uppföljningsundersökningen. Målgruppen var elever som då befann sig i årskurs 3. Liksom tidigare skulle SCB ha ansvaret för att de skoladministrativa uppgifterna, medan pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet erbjöd sig att ta hand om införskaffandet av övriga data. Detta arbete skulle ledas av Allan Svensson och Sven-Eric Reuterberg, som båda var verksamma inom Individualstatistikprojektet med

forsknings- och utredningsuppdrag baserade på de data som insamlats 1961 och 1966.

Ett rättesnöre för den nya insamlingen var, att den så långt som möjligt skulle följa den uppläggning som Individualstatistikprojektet och UGU-projektet haft. För att minska de administrativa svårigheterna vid genomförandet och få möjlighet till studier av hela skolklasser valdes samma urvalsdesign som tillämpats av UGU-projektet. Ekonomiskt stöd erhöles av Forskningsrådsnämnden och SÖ. De sammanlagda resurserna var dock begränsade, varför stickprovets storlek måste göras mindre än i tidigare uppföljningsundersökningar.

Det totala antalet elever i urvalet våren 1987 uppgick till drygt 5 000. På grund av vägran att medverka minskades stickprovsstorleken med 12 procent. Det slutliga urvalet uppgick därför till cirka 4 500 individer. Det förhållandevis stora bortfallet torde i första hand förklaras av att det vid den aktuella tidpunkten fördes en livlig debatt i massmedia om personregistrens berättigande. Genomförda analyser har dock visat att bortfallet inte i några väsentliga avseenden skadat stickprovets representativitet (Reuterberg & Svensson, 1988).

De uppgifter som insamlades i årskurs 3 våren 1987 består av:

1. Skoladministrativa data införskaffade av SCB.
2. Svar på vissa frågor som rör självskattningar, skolinställning och fritidsintressen. Frågorna är i viss utsträckning desamma som användes i årskurs 3 våren 1982.
3. Resultat på ett verbalt begåvningsstest, identiskt med dem som bjöds fem år tidigare.
4. Resultat på ett prov i matematik, identiskt med dem som bjöds fem år tidigare.

Skoladministrativa data finns för samtliga elever i det slutliga urvalet, medan övriga uppgifter föreligger för 95 procent.

Ytterligare uppgifter insamlades i årskurs 6 våren 1990. De utgörs av:

1. Uppgifter om hembakgrund. Informationen skaffades via en enkät till föräldrarna. Hälften av frågorna är i huvudsak de samma som dem som insamlades till den tredje och fjärde kohorten. Övriga rör föräldrarnas syn på skolarbetet och kontakterna mellan hem och skola.
2. Svar på frågor om studie- och yrkesplaner, skolmotivation m.m.

3. Resultat på de tre begåvningsstest som tidigare använts vid insamlingarna i årskurs 6.
4. Resultat på ett matematikprov, identiskt med det som bjöds i årskurs 6 våren 1985

Uppgifterna från eleverna finns för drygt 4 000 och från föräldrarna för cirka 3 400, d.v.s. för cirka 90 respektive 75 procent av samtliga som ingår i urvalet (Reuterberg et al., 1991).

Standardprovsresultat i engelska från årskurs 8 samt i svenska och matematik från årskurs 9 insamlades våren 1992 respektive 1993. Dessa data finns för cirka 4 000 elever.

Liksom tidigare insamlades årliga uppgifter av SCB t.o.m. årskurs 9 läsåret 1992/93. På grund av ett successivt bortfall föreligger skoladministrativa data för cirka 200 färre i årskurs 9 än i årskurs 3.

Någon enkät ett år efter avslutad grundskola sändes inte till dem som ingår i kohort 5. I stället gjordes detta tre år efter grundskolans slut, våren 1996, då merparten befann sig i årskurs 3 i gymnasieskolan. Det huvudsakliga skälet till senareläggningen var att få fylligare information om elevernas erfarenheter av gymnasiestudierna. För en detaljerad redovisning av vilka frågor som ställdes, hur de besvarades, internt och externt bortfall etc. hänvisas till Svensson (1997).

Som tidigare nämnts övertogs ansvaret år 1987, för datainsamlingarna till den femte kohorten, av pedagogiska institutionen i Göteborg. I samband härmed uppkom tanken på att slå samman Individualstatistik- och UGU-projekten. Detta skedde 1990 och man beslöt då att det gemensamma projektet också skulle få beteckningen "Utvärdering genom uppföljning" – UGU. Samtliga data fördes till Göteborg. I ledningsgruppen ingick Ingemar Emanuelsson, Sven-Eric Reuterberg och Allan Svensson. Projektarbetet underlättades genom att Emanuelsson 1989 tillträtt en professur vid Göteborgs universitet.

Insamlingen av uppgifter till den sjätte och följande kohorter – elever födda huvudsakligen 1982, 1987, 1992 respektive 1998

Uppbyggnaden av de fyra yngsta kohorterna följer i stort samma mönster som gäller för den femte vad gäller urval, typ av insamlade uppgifter, administrativt arbete m.m. Vi har därför valt att ge en ganska kortfattad översikt över de data

som insamlats till dessa. På grund av variationer i medelstilledningen finns det dock vissa skillnader mellan kohorterna, vilket framgår av redovisningen nedan.

Den **sjätte** uppföljningsundersökningen inleddes våren 1992 bland elever som då befann sig i årskurs 3 och som huvudsakligen var födda 1982. Urvalet drogs i huvudsak efter samma principer som tillämpats våren 1987, men stickprovstorleken ökades åter till cirka 10 000. Någon insamling av enkätuppgifter gjordes dock inte vid detta tillfälle, utan dessa införskaffades först våren 1995, då eleverna normalt befann sig i årskurs 6. Uppgifterna skiljer sig främst från dem som samlades in fem år tidigare genom att matematikprovet var nykonstruerat samt att ett särskilt frågeformulär tillställdes lärarna i de utvalda klasserna.

Fr.o.m. årskurs 3 tillfördes kohorten årliga uppgifter i form av skoladministrativa data och i årskurs 8 respektive 9 erhöles standarprovsresultat. Tre år efter grundskolans slut fick även eleverna i denna kohort ett frågeformulär om trivseln i gymnasieskolan, studie- och yrkesplaner, fritidsintressen m.m. För ytterligare information om den sjätte kohorten hänvisas till Reuterberg et al. (1996) och Svensson (2001).

Våren 1997 genomfördes den första insamlingen av skoladministrativa data för den **sjunde** kohorten, cirka 10 000 elever i årskurs 3 övervägande födda 1987. De första enkätuppgifterna införskaffades emellertid först i årskurs 9, vilket innebär att det tyvärr inte finns några provresultat från årskurs 6 för denna kohort. Enkätuppgifterna från årskurs 9 består av svar på frågor om studieval, skoltrivsel, självskattningar i olika ämnen m.m. (Giota & Cliffordson, 2004). Våren 2006 hade merparten av eleverna hunnit till årskurs tre i gymnasieskolan och då utsändes en ny enkät. Den innehöll delvis samma frågor som använts vid motsvarande tillfällen tidigare, men innehöll nu även frågor om bl.a. arbetsförlagd utbildning, mobbning, betyg och betygssättning (Svensson, 2007).

Den **åttonde** kohorten består av cirka 10 000 elever som huvudsakligen är födda 1992. Under våren 2002 genomförde SCB liksom tidigare den första insamlingen av skoladministrativa data i årskurs 3. Den första insamlingen av test- och enkätuppgifter gjordes i årskurs 6, våren 2005. Uppgifterna överensstämmer delvis med dem från 1995. De tre begåvnings testen är oförändrade, men kompletterade med ett ordförrådstest, vars innehåll bättre speglar det språk som används på 2000-talet. Något prov i matematik fanns det däremot ingen möjlighet att ge vid detta tillfälle. Frågeformulären till eleverna är kraftigt omarbetade i jämförelse med dem som bjöds 1995. Vissa ändringar har också gjorts i enkäterna till föräldrarna respektive lärarna (Giota, 2008). År 2008 då

eleverna nått årskurs 9 insamlades nya enkätuppgifter (Giota et al., 2008) och våren 2011, då flertalet befinner sig i gymnasieskolan, bjuds ytterligare en enkät.

Den **nionde** uppföljningsundersökningen startade 2008, d.v.s. sex och inte fem år efter starten av den föregående. Anledningen var att det ansågs tillräckligt att framöver arbeta med något längre intervall mellan startpunkterna. Urvalet består även denna gång av cirka 10 000 elever från årskurs 3, men gjordes efter något annorlunda principer, vilka närmare beskrivs i nästa kapitel.

2003 görs vissa ändringar i projektets administration. Jan-Eric Gustafsson blir vetenskaplig ledare och en ledningsgrupp utses bestående av Joanna Giota, Christina Cliffordson, Allan Svensson, Åsa Berndtsson och Bo Nielsen. Från denna tidpunkt har också SCB svarat för utsändning och insamling av samtliga formulär liksom även för arbetet att överföra allt material till elektroniskt bearbetbara data.

Sammanfattning

En översikt av de uppgifter som insamlats till UGU-projektet ges i tabell 1:3. Här anges för vilka år (vårterminer) som årliga uppgifter föreligger och i vilken årskurs majoriteten inom respektive kohort då befann sig. År året markerat med fet stil betyder det att också enkätuppgifter insamlats vid denna tidpunkt. För en fylligare redovisning hänvisas till Giota et al. (2008, s. 2). Det bör dock påpekas att det finns betydligt mer data än vad som kan utläsas av tabellen, så t.ex. föreligger uppgifter om gymnasieval och gymnasiebetyg för samtliga som påbörjat sådana studier. Vidare har olika typer av enkät- och registerdata inhämtats efter skoltidens slut.

Tabell 1:3. Översikt av de kohorter som ingår i UGU-projektet.

Kohort	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Födelseår	1948	1953	1967	1972	1977	1982	1987	1992	1998
Grund- Åk 3				82	87	92	97	02	08
Skolan Åk 4				83	88	93	98	03	09
Åk 5				84	89	94	99	04	10
Åk 6	61	66	80	85	90	95	00	05	11
Åk 7	62	67	81	86	91	96	01	06	
Åk 8	63	68	82	87	92	97	02	07	
Åk 9	64	69	83	88	93	98	03	08	
Gymn- Åk 1	65	70	84	89					
skolan Åk 2	66	71							
Åk 3	67	72			96	01	06	11	
Åk 4	68	73							

Not: Fetstil med kursivering innebär även insamling av enkätuppgifter.

Referenser

- Emanuelsson, I. (1979). *Utvärdering genom uppföljning av elever. Ett nytt individualstatistikprojekt*. Stockholm: Forskningsgruppen för studier av utvecklingsprocesser och utbildning, (Rapport 1979:11). Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning.
- Emanuelsson, I. (1981). *Utvärdering genom uppföljning av elever. De första datainsamlingarna*. Stockholm: Forskningsgruppen för studier av utvecklingsprocesser och utbildning, (Rapport 1981:10). Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning.
- Giota, J. (2008). *Insamling av enkätuppgifter i grundskolans årskurs 6 våren 2005 för UGU-projektets åttonde kohort*. (IPD-rapport nr 2008:05). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Giota, J., & Cliffordson, C. (2004). *Insamling av enkätuppgifter i grundskolans årskurs 9 våren 2003 för UGU-projektets sjunde kohort*. (IPD-rapport nr 2004:03). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Giota, J., Cliffordson, C., Nielsen, B., & Berndtsson, Å. (2008). *Insamling av enkätuppgifter i grundskolans årskurs 9 våren 2008 för UGU-projektets åttonde kohort*. (IPD-rapport nr 2008:10). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Härnqvist, K. (1958). *Reserverna för högre utbildning, Beräkningar och metoddiskussion*. Statens offentliga utredningar, 1958:11.
- Murray, Å. (1991). *Insamling av frågeformulär ett år efter grundskolans slut för projektets yngre årskull våren 1989*. (Arbets-PM inom UGU-projektet). Stockholm: Högskolan för lärarutbildning, Institutionen för Pedagogik.
- Pettersson, A. (1982). *Konstruktion och utprovning av instrument för årskurs tre insamlingen*. (Arbets-PM inom UGU-projektet). Stockholm: Högskolan för lärarutbildning, Institutionen för Pedagogik.

- Reuterberg, S.-E., Rosén, M., & Svensson, A. (1991). *Insamling av elevuppgifter i årskurs 6 våren 1990*. (Rapport 1991:07). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik.
- Reuterberg, S.-E., & Svensson, A. (1988). *Insamling av elevuppgifter i årskurs 3 våren 1987*. (Publikation nr 1988:03) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik.
- Reuterberg, S.-E., Svensson, A., Giota, J., & Stahl, P.-A. (1996). *UGU-projektets datainsamling i årskurs 6 våren 1995*. (Rapport 1996:18). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik.
- Rovio-Johansson, A. (1966). *Konstruktion av frågeformulär för individualstatistikundersökningen 1966*. (Trebetygsuppsats). Göteborg: Göteborgs universitet, Pedagogiska institutionen.
- SCB, (1976). Individualstatistiken. Skoldata för ett urval elever födda 1948 och 1953. *Promemorior från SCB, nr 8, 1976*.
- Svensson, A. (1964). *Sociala och regionala faktorer samband med över- och underprestation i skolarbetet: pedagogisk-sociologiska studier jämte en beskrivning av skolstatistikens individualuppgifter*. (Rapport 13). Göteborg: Göteborgs universitet, Pedagogiska institutionen.
- Svensson, A. (1997). *Insamling av enkätuppgifter för UGU-projektets femte kohort våren 1996*. (Arbets-PM inom UGU-projektet). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik.
- Svensson, A. (2001). *Insamling av enkätuppgifter för UGU-projektets sjätte kohort våren 2001*. (Arbets-PM inom UGU-projektet). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Svensson, A. (2007). *Insamling av enkätuppgifter för UGU-projektets sjunde kohort våren 2006*. (Arbets-PM inom UGU-projektet). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.

SCB:s elevpaneler för longitudinella studier

Ingegerd Berggren

Som beskrivs i föregående kapitel fick Statistiska centralbyrån (SCB) ansvaret för en ny statistik som komplement till övrig skolstatistik som en konsekvens av en utredning om skolstatistiken i slutet på 1950-talet. Vid denna tid var det främst den diskuterade reformeringen av den obligatoriska skolan som skulle vara av särskilt intresse att följa upp. Genom en design som byggde på en årlig uppföljning av återkommande elevkohorter vart femte år skulle också en beredskap för utvärdering av framtida förändringar av skolväsendet för barn och unga finnas tillgänglig. Den nya statistiken avsåg att belysa olika elevgruppers vägar genom det offentliga skolväsendet för barn och unga, vilket skulle ge underlag för utvärdering av förändringar av skolans utformning. SCB, som ansvarig för den officiella statistiken, fick i uppgift att löpande samla in, och bygga upp en databas med statistikuppgifter för detta ändamål. Som framgår av kapitel 1 skulle denna statistik kontinuerligt integreras med de uppgifter som samlades in för forskningsändamål av pedagogiska institutionen för samma elever.

I detta kapitel beskrivs utvecklingen och arbetet med SCB:s del av de longitudinella studierna vilket gör att vissa saker som tagits upp i tidigare kapitel kommer att tas upp igen, men nu sett från SCB:s perspektiv och med tonvikt på det arbete som var SCB:s ansvar.

SCB och individualstatistiken

Individualstatistiken, som ovannämnda statistik benämns vid SCB, omfattar två riksrepresentativa urval av elever, bestående av elever födda 5, 15 eller 25 i någon

månad 1948 respektive 1953. Dessa urval är desamma som kallas kohort 1 och kohort 2 i IS/UGU-projektet. SCB och pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet samlade tillsammans in så kallade *basuppgifter* våren 1961 för födda 1948 och våren 1966 för födda 1953 när merparten av eleverna gick i årskurs 6 i den obligatoriska skolan. *Årliga uppgifter*, så kallade läsårsuppgifter, om elevernas fortsatta skolgång har sedan 1960/61 respektive 1965/66 insamlats av SCB, dock längst t.o.m. 1968/69 för födda 1948 och t.o.m. 1973/74 för födda 1953. Uppgifterna omfattar hemort, skolform, årskurs, betyg, vissa tillval samt för födda 1953 även vissa orsaker till studieavbrott. De insamlade uppgifterna registrerades och levererades löpande till Individualstatistikprojektet i Göteborg.

På initiativ av enhetschefen för utbildningsstatistiken Göran Svanfeldt sammanförde Pierre Bastin vid SCB:s skolstatistik, efter ett omfattande rättnings- och granskningsarbete 1973 – 1974, det material som hade samlats in 1961 respektive 1966 samt de årsvisa uppgifterna som SCB följande år samlat in till sammanhängande personregister. Detta arbete finns noga dokumenterat tillsammans med en beskrivning av ingående variabler i en promemoria (SCB 1976). Syftet med sammanställningen var att möjliggöra en fortsatt och framtida användning av det rika materialet – sammanlagt hade cirka 108 000 årsvisa uppgifter om den fortsatta skolgången kunnat insamlas. De uppgifter som samlats in under åren för respektive kohort hade registrerats för varje person på hålkort för respektive insamling/år och uppgiften nu var att samla alla dessa för varje person på ett ADB-läsbart medium, magnetband. Så här beskrivs arbetet i promemorian:

Som alltid vid denna typ av sambearbetningar visade det sig att en del uppgifter var bristfälliga och att en del årsuppgifter hade personnummer som saknades bland bakgrundsuppgifterna. Vidare förekom i en rad fall inkonsekvenser i fråga om koder och liknande. Eftersom dessa typer av bristfälligheter eller inkonsekvenser i materialet försvårar senare bearbetningar, bestämdes att en så fullständig granskning av materialet som möjligt skulle göras. Härvid har de olika uppgifterna granskats med hjälp av olika datamaskinprogram. Därefter har de uppgifter som datamaskinen sorterat ut granskats manuellt och i många fall jämförts med de ursprungligen rapporterade uppgifterna. De rättade uppgifterna har därefter införts i registret. Som slutresultat har erhållits ett register på magnetband för vardera årgången omfattande både bakgrunds- uppgifterna och befintliga årsuppgifter sammanförda för varje individ. (SCB 1976:8, s. 14)

I promemorian redogörs också för materialets bortfall och kvalitet. Dessutom redovisas storleken på såväl individbortfall som partiellt bortfall av olika slag. Sammanfattningsvis har elevernas skolgång inom det obligatoriska skolväsendet

samt gymnasiet följts noggrant, medan uppföljningen av yrkesinriktad utbildning och vissa mindre utbildningar inte kunnat göras lika fullständig.

Som ett första steg i granskningen och upprättningen korrigerades personnummer med hjälp av utdrag ur RTB (SCB:s register över rikets totalbefolkning). Personnummer och namn hade påförts av skolpersonal vid insamlingstidpunkten, och förteckning ur RTB över personer födda 5, 15 eller 25 respektive år jämfördes med urvalets personnummer och namn. Eftersom förteckningen från RTB gällde alla invånare 1973 (tidigare årsförteckningar skulle vara alltför kostsamma att ta fram) kunde dock inte full klarhet uppnås på grund av dödsfall, namnbyten och migration.

I efterföljande steg granskades och rättades också skolformskoderna. De var ett stort antal och vissa hade ändrats för samma skolform under åren. Insamlingen av årliga uppgifter för eleverna i urvalen omfattade folkskola, enhetsskola, grundskola, realskola, flickskola, fackskola, yrkesskola, gymnasium eller motsvarande t.ex. handelsgymnasium samt den ”nya” gymnasieskolan. För att identifiera många koder krävdes kontroll med originalblanketterna. Alla koder identifierades och är klassificerade enligt svensk utbildningsnomenklatur (SUN) som redovisas i SCB (1973).

De framtagna och arkiverade registren över vissa bakgrundsdata och skoldata gör det möjligt att med hjälp av personnummer komplettera uppgifterna om skolgången med uppgifter som senare kommit från SCB:s övriga individbaserade register, t.ex. om arbete, fortsatta studier, hushållsbildande m.m. Uppgifterna har också använts i analyser avseende universitetsstudier som gjorts vid SCB:s prognosinstitut.

SCB:s elevpaneler för longitudinella studier

Även om den ursprungliga tanken var att nya kohorter i individualstatistiken skulle starta vart femte år, var det inte förrän vid mitten av 1970-talet som man åter diskuterade möjligheterna att ta upp regelbundna uppföljningar av olika elevgruppers vägar genom skolväsendet. SCB tog 1974 initiativ till bildandet av en referensgrupp, bestående av representanter för Skolöverstyrelsen (SÖ), Universitetskanslersämbetet (UKÄ) och forskare inom aktuella ämnesområden. Göran Svanfeldt (SCB), var gruppens sammankallande. Referensgruppen gav två år senare Ingemar Emanuelsson i uppdrag att utreda möjligheterna att återuppta longitudinella studier över vägarna genom skolsystemet. Utredningsarbetet

resulterade bl.a. i att UGU-projektet startades – ett projekt med delvis annan inriktning än Individualstatistikprojektet.

SCB samlade vid den tiden inom ramen för den löpande skolstatistiken årligen in uppgifter om *antalet* studerande i olika skolformer och årskurser samt uppgifter om klasser och skolor. Vid sidan av denna löpande insamling gjorde SCB med viss intermittenst enkätundersökningar av urval av elever som tidigare avslutat skolgången för uppföljning av fortsatta studier, förvärvsarbete m.m. Dessa typer av statistik gav dock inte en tillräckligt god bild av hur skolväsendet fungerade för elevgrupper med olika erfarenheter från den obligatoriska skolan, inte heller om vilka vägar skilda elevgrupper tog genom skolsystemet och ut i arbetslivet. Det bedömdes därför som lika angeläget som på 1960-talet när individualstatistiken planerades att den löpande skolstatistiken kompletterades med statistik som belyser olika elevgruppers vägar genom skolsystemet.

På samma sätt som för individualstatistiken skulle den löpande statistiken integreras med den pedagogiska forskningens longitudinella undersökningar på så sätt att administrativa skoldata från SCB regelmässigt inkluderades i UGU-projektets mer forskningsinriktade data om samma elever. SCB:s del i det hela skulle vara att svara för urvalsdragning, årlig insamling av sådana uppgifter om eleverna som gick att hämta från skolorna och sådana uppgifter om skolgången som fanns för de utvalda eleverna i övrig skolstatistik, t.ex. sökande och intagna till gymnasieskolan, betygsstatistik etc. samt att också svara för en databas som grund för forskningsprojektets undersökningar. SCB avsatte vissa medel för förberedande planering under budgetåret 1976/77 och sökte anslag för löpande produktion.

I budgetpropositionen 1976/77 framfördes SCB:s behov av ett medelstillskott för en undersökning av elever i skolväsendet genom användning av elevpanel för longitudinella studier till en kostnad av 292 000 kr. Förslaget godtogs dock inte av ekonomidepartementets föredragande. Som framgår av kapitel 1 lades mycket kraft ned de följande åren, såväl från forskarhåll som från SCB, för att informera om behovet av en fortsättning på individualstatistiken och för att få fram nödvändiga medel för både forskningsprojekt och statistik över elevers skolgång samt förberedande planering för det praktiska genomförandet av insamling av uppgifter och uppbyggandet av en databas avseende elevers skolgång. Ansvarig för detta arbete vid SCB var Ingegerd Berggren, sektionschef för den nybildade sektionen för elevuppföljningar, i nära samarbete med Ingemar Emanuelsson och UGU-projektet. Såväl ansvaret för, och produktionen av, den officiella

statistiken avseende utbildning och kultur producerades vid denna tid av SCB vid fyra sektioner vid enheten för utbildnings- och kulturstatistik (I/UK). Sektionerna var sektionen för högskolestatistik, sektionen för skolstatistik, sektionen för elevuppföljningar och sektionen för kulturstatistik. Arbetet med en ny statistik över elevernas skolgång, som också skulle följa eleverna ut i arbetslivet, placerades vid sektionen för elevuppföljningar eftersom dessa omfattade elever från flera skolformer och också följde eleverna efter skolgången.

I budgetpropositionen 1980/81:100 framfördes SCB:s anmälan av en ny statistikprodukt under programmet ”Utbildning, forskning och kultu” enligt följande:

För att skapa underlag för bl.a. forskning och utvärdering av förändringar av skolväsendet erfordras uppläggnig av elevpanel för longitudinella studier samt läsårsvis uppföljning. Huvudkonsumenter är SÖ, UHÄ, forskare, utredningar m.fl. Motsvarande undersökningar har tidigare gjorts beträffande elever födda 1948 och 1953. Kostnaderna beräknas av SCB till 380 000 kr. per år. (Bilaga 10, s. 24)

Ekonomidepartementets föredragande, statsrådet Bohman, framförde att han vid beredningen funnit det motiverat att avsätta resurser för detta ändamål och att studiernas nära anknytning till forskningsverksamheten inom utbildningsområdet motiverade en samfinansiering av projektet av utbildnings- och ekonomidepartementen.

Den statistik, som SCB med utgångspunkt från Emanuelssons förslag började ta fram våren 1980 med en första datainsamling över skolgången för en årskurs elever, gavs namnet *Elevpaneler för longitudinella studier*. Elevpanelerna har varit, och är alltfört, en statistikprodukt i den officiella statistiken för utbildningsområdet (SCB 2009). SCB är registerhållare och statistikansvarig myndighet för denna databas som är helt åtskild från de kompletterande forskningsuppgifterna som UGU-projektet ansvarar för. SCB fortsatte att vara ansvarig statistikmyndighet för denna statistik även efter det att statistikansvaret för skolstatistiken överfördes till Skolverket (SV) i samband med statistikreformen 1992 (SCB 1994). Huvuddelen av den statistik som SV ansvarar för utförs dock fortfarande av SCB, men då på uppdrag av SV. Anledningen till att SCB behöll ansvaret för Elevpanelerna för longitudinella studier, i motsats till t.ex. betygsstatistik, statistik över elever och klasser i grundskolan etc., var att det fanns flera huvudanvändare eftersom varje panel skulle följas genom skolan och vidare till högskolestudier och arbetsliv.

Våren 2011 finns data över skolgången och, i förekommande fall, verksamhet vid 25 års ålder för 7 elevpaneler (Elevpanel 1 – Elevpanel 7), det vill säga de kohorter som beskrivs i kapitel 1 med namnet UGU-kohorterna 3 – 9.

Hantering av personuppgifter

Datalagen (SFS 1973:289) ställde nya krav på SCB:s insamling och registrering av uppgifter för elevpanelernas urval. Datalagens syfte var att hindra att hantering av personregister som förs med ADB leder till otillbörligt intrång i den personliga integriteten. De register som skapades för varje elevpanel var personregister med personnummer som identifierade varje elev. Därför skulle registerhållaren ansöka om tillstånd från Datainspektionen (DI) för varje enskild uppgift som man avsåg att samla in för personen enligt en standardiserad blankett, såväl om uppgiften samlades in från skolorna som om den hämtades från andra register. Beviljades tillstånd meddelade datainspektionen beslut om ändamål med registret. De elever/föräldrar som anmälde till SCB eller UGU-projektet att de inte ville delta i undersökningen togs bort ur registren. Vidare bestämde DI hur länge uppgifterna skulle få finnas i identifierbar form. Dessa tidsramar var så snävt tilltagna att ny ansökan fick göras när den angivna gallringstidpunkten närmade sig för att panelernas roll som longitudinella register skulle behållas.

År 1998 ersattes datalagen av personuppgiftslagen (SFS 1998:204) fullt ut och från och med 1 oktober det året gällde istället de allmänna reglerna i PuL för alla SCB:s dataregister. I lagen (SFS 2001:99) om den officiella statistiken som kompletterar PuL finns stöd för de statliga myndigheterna att hantera personuppgifter på liknande sätt som tidigare. All ny personuppgiftsbehandling ska anmälas till Datainspektionen, men undantag görs för sådan behandling som bygger på informerat samtycke i samband med enkäter och intervjuer. Vidare upphör också med Datalagen de tidigare gallringsbeslut som Datainspektionen gav att gälla. Enligt datalagen får nu personuppgifter bevaras så länge det behövs för statistikändamålet.

De uppgifter som samlas in är sekretesskyddade enligt 9 kap. 4§ sekretesslagen (SFS 1980:100). Resultaten som redovisas får endast gälla grupper av individer där enskilda personer och/eller skolor inte kan identifieras. De uppgifter som SCB samlat in har efter SCB:s skadeprövning överlämnats till UGU-projektet för forskningsändamål. UGU-projektet har DI-tillstånd och registeransvar för ”hela materialet” medan SCB endast har tillstånd för de administrativa uppgifterna

som samlas in. Vid utlämnandet av personuppgifterna till UGU-projektet används en särskilt framtagen nyckel för varje separat panel/kohort, så att forskarna inte har tillgång till enskilda elevers personnummer.

SCB har skyldighet att lämna information om vilka uppgifter som finns för de elever som ingår i någon panel. SCB aviserar endast de administrativa uppgifterna, det vill säga för den del SCB har tillstånd att föra, vid förfrågningar enligt personuppgiftslagen (tidigare enligt datalagen). Förfrågningar kommer vanligen allmänt till SCB som en fråga ”Kan jag få veta allt om vad som finns om mig i era register?” Antalet förfrågningar ökar ofta då integritetsfrågor uppmärksammas i massmedia. SCB svarar på alla sådana frågor genom att, efter att kontrollerat i vilka register personen i fråga förekommer, ge ett utdrag ur de personregister där den aktuella personen förekommer. Dessa registerutdrag utformas så att den frågande ska kunna förstå informationen om vilka uppgifter som finns, hur de insamlats och vad de används till. Dessutom framhålls att alla uppgifter är sekretesskyddade enligt 9 kap 4 § sekretesslagen (SFS 1980:100) och endast får användas för statistiska sammanställningar. Nyckelkoden, som utgör koppling till personnumret, finns bara på SCB och det är alltså enbart där som identifierade individposter kan hänföras till identifierade enskilda personer. Även de uppgifter som samlats in av forskningsprojektet omfattas av individernas rätt till information. I de fall önskemål om information om uppgifter kommer till projektet hanteras framtagandet och utsändandet av sådan information från projektet enligt de av SCB utarbetade rutinerna, vilket närmare beskrivs i kapitel 1.

Urvalsdesigner

SCB:s ansvar omfattade konstruktion av urval och också den praktiska hanteringen av urvalsdragning och statistiska beräkningar av t.ex. vikter, medelfel etc. för bedömningar av resultatens tillförlitlighet. I SCB:s statistiska system fanns också tillgång till lämpliga, och möjliga urvalsramar, liksom nödvändig hjälpinformation för att dra så effektiva urval som möjligt. Kraven på urvalen diskuterades flitigt mellan SCB och UGU-projektet och också i den ovan nämnda referensgruppen och de arbetsgrupper som bildades kring projektet. Även intresseorganisationer som Hem och skola och elevorganisationer kom att ingå i referensgruppen där sedan tidigare SÖ (senare Skolverket), Universitet- och högskoleverket (senare Högskoleverket) och Utbildningsdepartementet samt berörda fackförbund ingick.

Av förklarliga skäl kunde inte undersökningarna göras som totalundersökningar, utan urval fick göras för att få ett hanterbart men tillräckligt stort antal elever i respektive panel. Urvalets utformning bestämdes i görligaste mån efter de redovisningsgrupper man önskade följa genom skolsystemet och också efter de problem man i första hand önskade belysa. I praktiken har också tillgången till urvalsramar och hjälpinformation av olika slag haft en avgörande betydelse för hur urvalen utformats. Det kan också vara lämpligt att påminna om att vid den tiden då urvalsdesignen diskuterades och fastställdes var inte tillgången till urvalsramar och hjälpinformation lika god som idag då SCB:s registerstatistiska system kraftigt utvecklats.

Populationen i de olika panelerna är elever i årskurs 6 för panel 1 och därefter elever i årskurs 3 respektive år. Populationen läses alltså vid urvalstillfället för respektive panel och är densamma för alla år och för de data som samlas in för respektive panel. Detta innebär att data som redovisas från en elevpanel avseende förhållanden för elever i t.ex. årskurs 9 inte är representativa för alla elever i årskurs 9 samma år utan endast för de elever som 6 år tidigare gick i årskurs 3. Så till exempel finns inte elever som invandrat till Sverige efter årskurs 3 med i redovisningarna.

Till skillnad mot urvalsdesignen för Individualstatistiken som var ett direkturval av cirka 10 000 ungdomar valdes för de första elevpanelerna ett flerstegsurval, där kommuner skulle vara det första steget. Anledningen till en sådan design var en strävan att kunna åstadkomma ett riksrepresentativt urval, som också gav möjligheter till jämförelser i skolgången mellan olika delar i landet och mellan elever i klasser och skolor med olika "klassklimat". Dessutom skulle man med ett sådant urval "besvära" så få kommuner, skolor och lärare som möjligt även om det slutliga antalet elever i urvalet var cirka 10 000, det vill säga ungefär lika många som i Individualstatistikens urval. Efter diskussion med UGU-projektet och SCB:s metodstatistiker konstruerades det första urvalet enligt ovanstående principer. I diskussionerna framhölls också svårigheterna att designa ett urval för longitudinella studier eftersom arbetet med målformuleringar och redovisningsgrupper inte går att fastställa för all framtid utan kan komma att ändras med tiden. De jämförelser mellan grupper och de områden av skolans funktioner man vid urvalsdragningen främst önskar belysa är exempelvis med all säkerhet inte desamma som 10, 20 eller 30 år senare.

Urvalet till Elevpanel 1, 2 och 3 gjordes på likartat sätt i två steg där det första steget var kommuner och det andra var klasser i vilka alla elever ingick i urvalet. För

Elevpanel 1 var det klasser i årskurs 6 och för de följande panelerna klasser i årskurs 3. (SCB Statistiskt Meddelande U 1983:4). Principen för kommunurvalet var enligt följande: Storstadskommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö valdes direkt att ingå i urvalet. Med hjälp av faktoranalys hade tillgänglig statistisk information om kommunerna samlats i sex faktorer; storleksfaktor, politisk faktor, sysselsättningsfaktor, ekonomisk faktor, invandrarfaktor och tillväxtfaktor. De fyra faktorerna Storleksfaktor, Politisk faktor, Sysselsättningsfaktorn och Invandrarfaktorn bedömdes slutligen som mest betydelsefulla i detta sammanhang. De kom därför att utgöra stratifieringsvariabler vid grupperingen av kommunerna. Kommunerna grupperades med några smärre justeringar före urvalsdragningen i 13 strata varefter två kommuner i varje stratum valdes med en urvalssannolikhet proportionell mot en skattad relativ storlek på kommunen.

Urvalet av klasser gjordes med hjälp av ett klassregister som fanns vid den tiden vid SCB men av administrativa skäl tvingades man göra klassurvalen våren innan eleverna skulle finnas i klass 6 respektive klass 3 vilket innebar att de utvalda klasserna gällde klass 5 respektive klass 2 – klasser som förväntades återfinnas nästa läsår som klass 6 respektive klass 3. SCB samlade sedan in en lista över de elever som gick i de utvalda klasserna för att kunna göra ett preliminärt elevurval av elever i årskurs 6 respektive årskurs 3. Denna preliminära dragning av klasser var nödvändig för att kunna informera alla berörda om projektet så som beskrivs närmare i kapitel 1.

Antalet klasser valdes så att det slutliga antalet elever beräknades till ca 10 000 elever. För elevpanel 3 begränsades dock urvalet av ekonomiska skäl till 5 000 elever. Eftersom antalet klasser likaväl som klasstorleken varierar mellan kommunerna kunde inte samma antal klasser väljas i alla strata, men principen var att minst två klasser skulle ingå från varje kommun. De skolor i vilka de utvalda klasserna fanns identifierades med hjälp av ett skolregister och tillsändes därefter all information om datainsamlingen och klasslistor med aktuella elever. För SCB:s insamling av skoladministrativa data fanns en särskild insamlingsblankett för registrering av de vid insamlingstillfället aktuella eleverna att återsändas till SCB. UGU-projektets datainsamling skedde sedan i klasserna för de utvalda eleverna i särskild ordning, vilket beskrivs i kapitel 1.

För elevpanel 4, som gällde elever som gick i årskurs 3 våren 1992, förändrades urvalsdragningen så att det i steg 1 gjordes ett stratifierat slumpmässigt urval av sex kommuner i fem urvalsstrata och ett totalundersökt stratum (Storstäderna). Stratifieringen av kommunerna hade gjorts efter antalet elever i årskurs två per

kommun. En anledning till denna förenkling av kommunstratifieringen var att kommungrupperna som bildats i praktiken aldrig kommit till användning för att belysa skillnader eller likheter i elevernas skolgång. Den tidigare stratumindelningen hade blivit inaktuell och det fanns inte något behov av att åter göra en ny lika komplicerad kommunstratifiering. (Hedberg & Johansson, 1990). I steg 2 gjordes ett stratifierat urval av klasser per utvald kommun. (SCB Statistiskt Meddelande U 73 SM 9601)

För urvalet till panelerna 5 och 6 gjordes det första urvalssteget, kommunurvalet, på samma sätt som för Elevpanel 4. Klassregistret hade upphört 1993 av organisatoriska skäl; klassbegreppet hade i princip försvunnit som organisatoriskt begrepp och ersatts av undervisningsgrupper, storklasser med flera årskurser etc. Rektorsområden, eller skolor, kom istället att användas som utgångspunkt för vilka elever som fanns i årskurs 3 och som därför skulle kunna ingå i urvalet.

Urvalet till panel 7 gjordes efter helt nya principer för att bättre kunna belysa nya frågor om olika elevgruppers vägar genom skola och ut på arbetsmarknaden. Ett urval av skolor gjordes med stratifiering efter typ av skolhuvudman och därefter valdes ett antal klasser/motsvarande så att antalet elever i årskurs 3 skulle uppgå till ca 10 000.

Resultatens tillförlitlighet

Redovisning av populationsvärden

Som tidigare påpekats är populationen låst till de elever som gick i årskurs 6 (panel 1) respektive årskurs 3 vid respektive panels start. Resultaten från undersökningarna kan räknas upp till skattningar av populationsvärden med hjälp av vikter. Viktberäkningar ska för de tre första panelerna göras i flera steg där vikter beräknas

- som kompensation för bortfall inom svarsklasser,
- som kompensation för bortfall av hela klasser i en kommun,
- för uppvägning till kommunvärden
- uppvägning av kommunvärden till stratumvärden.

Vid redovisningar av skattningar uppräknade till riksnivå ska alla fyra vikterna användas.

I enlighet med den ändrade urvalsdesignen för elevpanel 4 och de tre följande panelerna beräknas vikterna för uppräkningsdata till riksnivå i tre steg (se SCB Statistiska meddelanden U 1983:4, U 73 SM 9601).

SCB har inte alltid redovisat resultat uppräknat till hela populationen, d.v.s. till riksnivå. I de fall, där resultaten endast redovisats som procentandelar för eleverna i urvalet, har detta motiverats med att: "jämförelser med de erhållna data med motsvarande uppgifter från den totalräknade skolstatistiken, gällande hela populationen, har endast visat marginella avvikelser." Rent praktiskt har anledningen varit att viktberäkningarna varit så pass komplicerade och resurskrävande, att de fått stå tillbaka för de tvingande årliga datainsamlingarna för denna statistik vid allokeringen av knappa resurser.

Felkällor

Som i alla urvalsundersökningar är säkerheten i skattningarna av populationsvärden beroende på vissa felkällor. *Bortfallsfelet* är mycket lågt för Elevpanelernas skoladministrativa data och beräknas ligga omkring 5 -7 procent där de högre andelarna gäller de sista skolåren. Bortfallet ökar med tiden då data samlas in från skolorna och redovisas för respektive panel och år i statistiska meddelanden. Ett undantag är här elevpanel 3, som hade ett högre bortfall, upp till 15 procent, vilket i huvudsak berodde på de kraftiga reaktionerna i samhället mot personnummerregistreringar, som den så kallade Metropolitdebatten orsakade vid denna tid.

Medelfelet och dess inverkan på skattningarna, som kan beskrivas med hjälp av konfidensintervall, kan beräknas. För de första tre panelerna har dock konfidensintervall endast beräknats och redovisats för elevpanel 1. I detta sammanhang framförs också att variansskattningen för medelvärdesskattningar inte är helt okomplicerad, dels beroende på bortfall, dels på övertäckning, dels på urvalsplanen. (SCB Statistiskt Meddelande U 1983:4) Trots att konfidensintervallen i allmänhet med ledning av de första beräkningarna antas vara relativt små, är det viktigt med en viss försiktighet vid jämförelse av resultat mellan olika elevgrupper. De uppgifter som bygger på alltför få observationer redovisas heller inte.

Från och med panel 4 har medelfel beräknats och redovisas i de tabeller som offentliggörs i SCB:s databaser (SSD) för respektive panel och tabell. Motsvarande redovisningar av konfidensintervall har inte tagits med i statistiska meddelanden.

SCB:s datainsamlingar

SCB:s uppgifter om skolgången, så kallade skoladministrativa data, för eleverna i urvalen samlades vid varje panels start in från skolorna samordnat med UGU-projektets första insamling.

Arbetet med att samla in data om namngivna elever från skolorna, registrera dem och bygga upp en med tiden allt större databas var mycket omfattande. När nödvändiga medel för statistikproduktionen anslagits till SCB kunde SCB också avsätta personalresurser för detta arbete. Produktionsarbetet med elevpanelerna vid sektionen för elevuppföljningar sköttes från den första insamlingen 1981 av Bengt Larsson. Han efterträddes 1987 av Anna Fast (Wilén). Produktionsansvaret vid denna tid omfattade allt – från ax till limpa – vilket innebar arbete med:

- information och kontakter med uppgiftslämnarna
- framtagning av urvalet och identifiering av urvalets skolor, klasser och elever
- konstruktion av frågeblankett
- insamlingsarbete som spårning av urvalets elever och uppgiftslämnare
- utsändning av klasslistor med aktuella elever till rätt skola och lärare
- framtagning av instruktioner till avdelningen för databeredning avseende granskning
- organisera kodning och registrering av insamlat material
- svara för återkontakter med uppgiftslämnande lärare vid oklarheter och korrigeringar
- upprätta databaser
- genomföra tabellbearbetningar
- utföra statistiska resultatbeskrivningar för publicering i statistiska meddelanden

Omfattningen av arbetet växte i takt med att nya paneler startade på samma gång som de redan startade panelerna skulle följas upp med årsvisa skoladministrativa uppgifter och resultat publiceras i statistiska meddelanden. Med tiden blev fler medarbetare indragna i arbetet och ansvaret för olika delar av arbetet fördelades på flera personer. Andra personer än de som arbetat med insamlingen av uppgifter kunde arbeta med dataredovisningar och kompletteringar av uppgifterna för olika elevpaneler.

Kerstin Båsjö och Gunnel Ahlgren, som en längre tid arbetat med insamlingen av uppgifter har efter hand utvecklat rutinerna för kontakter med skolorna och hantering av det insamlade materialet. Bland annat utvecklades rutiner för att registrera de ifyllda blanketterna med hjälp av skanning, vilket också medförde att granskning och rättning av uppgifter om eleverna i större utsträckning än tidigare kan ske med hjälp av dator. Återkontakter med uppgiftslämnarna vid upprättning och komplettering av uppgifter kunde efterhand också ske tidigare än när materialet granskades och data registrerades manuellt. År 2007 ändrades statistikinsamlingen från skolorna genom att web-formulär användes, vilket ytterligare förenklade insamlingsarbetet. Information till berörda kommuner och skolor sker dock fortfarande med hjälp av brev.

Genom ett regelbundet samarbete med UGU-projektet har SCB å projektets vägnar dessutom genomfört insamlingar och registrering av uppgifter från eleverna enligt de mätinstrument som projektet konstruerat. I vissa fall har dessa insamlingar skett direkt från eleverna i sina klasser, i andra fall som postenkäter till elever eller deras föräldrar utanför skolan.

SCB: skoladministrativa data

Vilka data som samlas in, och på vilket sätt detta kan göras, för att belysa olika elevgrupperns vägar genom skolsystemen ändras med tiden. SCB har genom direktkontakt med skolor och lärare samlat in uppgifter om elevernas skolgång i den obligatoriska skolan. De uppgifter som samlades in avsåg i de första insamlingarna dels vissa uppgifter om skolan och klassen, dels individanknutna elevuppgifter såsom förekomst av stödåtgärder av olika slag, deltagande i hemspråksundervisning, samt om kursval och val av tillvalsämnen som gjordes i årskurs 6 i den första panelen. I den första insamlingen samlades också vissa bakgrundsdata om eleven in, bland annat uppgifter om eleven kommit ny i klassen de närmaste föregående skolåren och – viktigt för den årsvisa uppföljningen – uppgift om vilken klass och skola eleven förväntas tillhöra nästa år.

Till skillnad mot individualstatistikens årsvisa uppgiftsinsamling från olika skolformer efter det att eleverna lämnat den obligatoriska skolan tas för elevpanelerna endast in uppgifter avseende skolgången i den obligatoriska skolan. I stort är detta samma uppgifter som samlas in varje år, men komplettering sker med vissa företeelser som inträffar först under senare skolår. Det gäller t.ex. betyg och val av olika slag.

Den årsvisa uppföljningen av elevernas fortsatta skolgång under skolåren 4 – 9 försvåras av att de utvalda eleverna flyttar till andra skolor och klasser och/eller till andra kommuner. I de fall eleven finns kvar i den ursprungliga kommunen kan de med hjälp av kommunens skolkontor eller motsvarande följas till den nya klassen eller skolan, men när flyttningen går till en annan kommun är problemen större och elever som flyttar utomlands blir ett bortfall.

Följande exempel visar flyttningarnas omfattning:

För elevpanel 2 bestod urvalet i år 3 av elever i 554 klasser i 29 kommuner, medan samma elever var spridda över 212 kommuner i årskurs 9.

För elevpanel 6 bestod urvalet i år 3 av elever i 656 klasser i 219 skolor i 35 kommuner, medan samma elever var spridda över 205 kommuner i årskurs 9.

Även om det under senare år är få kommuner som inte haft elever som ingått i någon av elevpanelerna finns det förstås både kommuner, skolor och klasslärare som inte känner till detta och kanske inte heller vill medverka i datainsamlingen. Detta är en anledning till bortfall av elever.

Från och med hösten 2008 baseras den officiella statistiken över elever och klasser i grundskolan på personnummerbaserade elevregister, vilket i hög grad underlättar insamlingen av skoladministrativa uppgifter för eleverna i elevpanelerna varje år. Till exempel samlades betygsuppgifter in direkt från skolorna och lärarna för aktuella elever i de första insamlingarna medan betygsuppgifter kunde hämtas från och med 1988 från individbaserade register över elever och betyg i årskurs 9. Detta gäller också i allt större utsträckning uppgifter om elevernas kursval, tillval och andra val i grundskolan samt uppgifter om skolklasstillhörighet m.m.

Även uppgifter om elevernas socio-ekonomiska bakgrund, mätt som föräldrarnas socio-ekonomiska ställning med klassificering enligt en socioekonomisk indelning (SEI) blev möjliga att hämta från register. Uppgifterna hämtades från det så kallade barnbandet som framställdes av SCB från Folk- och bostadsräkningen 1980 (se SCB Statistiskt Meddelande U 42 SM 8501). I Individualstatistiken samlade SCB in motsvarande uppgifter från lärare och föräldrar i samband med den första datainsamlingen.

Koppling till SCB:s registerstatistiska system

Uppgifter om studier i gymnasieskola kan inhämtas med hjälp av SCB:s register över sökande och intagna till gymnasieskolan samt register över avgångna från gymnasieskolan. SCB:s register över befolkningens utbildning och register över deltagande i utbildning ger möjlighet att årligen komplettera elevpanelerna med uppgifter om andra studier än i gymnasieskolan. Exempelvis kan uppgifter om skolgången kompletteras med uppgifter om andra studier i universitet- och högskola och kommunal vuxenutbildning. I SCB:s registerstatistiska system ingår de totalräknade personnummerbaserade registren Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS) och Longitudinell integrationsdatabas för sjukförsäkrings- och arbetsmarknadsstudier (LISA)¹. Genom sambearbetningar med dessa register kan verksamheten för eleverna från de olika elevpanelerna följas upp även när de lämnat skolväsendet för barn- och unga. Etableringen på arbetsmarknaden kan belysas med registeruppgifter och förekomst av olika sociala ersättningar som indikerar exempelvis arbetslöshet och hälsoproblem.

SCB:s statistikredovisningar och tillgänglighet av data

SCB har regelbundet redovisat statistik från de insamlingar av skoladministrativa data som genomförts under elevernas skoltid för de olika panelerna. SCB:s statistikredovisningar från elevpanelerna ger ett tidigare offentliggörande av vissa uppgifter om elevers skolgång än UGU-projektets forskningsrapporter med mer fördjupade analyser av förhållandena i skolan utifrån de sammanlagda insamlade materialen. SCB:s statistik ger möjligheter till jämförelser av skolgång och skolerfarenheter mellan olika elevgrupper, uppföljda vid olika tidpunkter såväl som tvärsnittsdata som med ett longitudinellt perspektiv. I denna statistik analyseras eller tolkas i allmänhet inte de redovisade uppgifterna annat än i tekniska och statistiska avseenden, utan de insamlade data redovisas så snart de har tillräcklig kvalitet. Uppgifterna kan sägas ha ett signalvärde – något verkar ha hänt (eller något förväntat verkar inte ha hänt) – och därigenom vara en

¹ De grundläggande uppgifterna i RAMS är uppgifter om individens förvärvsarbete eller näringsverksamhet och information i anslutning till detta, t.ex. uppgifter från Inkomst- och taxeringsregistret och uppgifter från Befolkningens utbildning. LISA innehåller samtliga personer 16 år och äldre som var folkbokförda i Sverige 31/12 varje år. LISA innehåller data om individers utbildning, arbete, sjuk- föräldra- och arbetslöshetsförsäkring, som hämtas från aktuella personnummerbaserade register. Se beskrivning av statistiken på www.scb.se.

utgångspunkt för fortsatt utredning och forskning, vilket också de efterföljanden kapitlet om UGU-projektets rikhaltiga forskning visar.

Statistiken har redovisats i Statistiska meddelanden (SM) efter den första insamlingen i årskurs 3 (för panel 1 för årskurs 6), efter årskurs 6, efter grundskolan och övergången till gymnasieskolan samt efter gymnasieskolan. Vidare har uppföljningar med hjälp av registerdata redovisats avseende studier i kommunal vuxenutbildning och högskola sju år efter grundskolan samt avseende övergångar från studier till arbete fram till 25 års ålder. I redovisningarna i statistiska meddelanden görs regelbundet också jämförelser med motsvarande uppgifter från tidigare paneler. Från och med år 2007 har statistiken endast publicerats i SCB statistikdatabas (SSD) tillsammans med ett pressmeddelande när nya data tillkommit. En anledning till SCB:s minskade publicering av skoladministrativa uppgifter i SM av tvärsnittsdata är att allt fler aktuella statistiska uppgifter om elever i skolväsendet för barn och unga för hela årskullar numera publiceras av Skolverket. En överskådlig sammanställning över samtliga SM som publicerats ges i tabell 2:1.

Efter att Kenny Petersson övertagit produktionsansvaret 2004 infördes en samlad publicering av SCB:s uppgifter i elevpanelerna från och med panel 4 i Statistikdatabasen, där SCB offentliggör all den officiella statistik som SCB ansvarar för. Dessutom finns där officiell statistik från en del andra statistikansvariga myndigheter. Innehållet består av en mängd tabeller ur vilka man fritt kan välja önskade uppgifter för visning på skärm, utskrift eller för överföring till den egna datorn med möjlighet till vidare bearbetning.

Detta möjliggör en mer flexibel redovisning av de under åren insamlade uppgifterna för de olika panelerna än vad de tidigare SM-redovisningarna tillät. Vid behov kan nu i princip vem som helst göra egna uttag och skapa tabeller och därmed själv ta fram jämförande statistik avseende t.ex. pojkars och flickors skolgång vid olika tidpunkter. För att skydda den enskildes integritet kan dock inte SCB lämna ut sådana uppgifter som skulle kunna röja förhållanden för enskilda individer. Därför måste statistik som kräver sambearbetningar med andra uppgifter i de registerstatistiska systemen göras i SCB:s regi. Sådana särskilda analyser beställs också från forskarsamhället och för särskilda utredningsändamål.

Från och med elevpanel 6 finns årskursvis publicering av skoladministrativa uppgifter för grundskolan i statistikdatabasen: www.scb.se.

Tabell 2:1. SCB:s publicering av statistik från elevpaneler för longitudinella studier.

Statistiska meddelande (motsv).	Elevpanel				
	1	2	3	4	5
Skoldata för åk 3 till och med åk 6		U44 SM8601	U42 SM9101	U73 SM9601	UFF SM0301
Beskrivning av panelen samt uppgifter avseende skolgången i åk 6 och åk 7	SMU 1983:4				
Uppgifter avseende skolgången i åk 7 och åk 8	SMU 1983:29				
Uppgifter avseende skolgången i åk 9 och övergången till gymnasieskolan	U42 SM8501				
Genom högstadiet till gymnasieskolan		U45 SM8901	U55 SM9402	U73 SM9901	
Från grundskolan genom gymnasieskolan (fyra år efter grundskoleavgång)	U55 SM8801	U55 SM9401	U73 SM9801	U73 SM0301	
Studier i Komvux och högskola (sju år efter grundskoleavgången)	U73 SM9301	U73 SM9602	UF73 SM0101		
Från studier till arbete (fram till 25 års ålder)	U73 SM9501	UF73 SM 0001			

Några exempel från SCB:s statistikredovisningar

I det följande ges några exempel på vissa förhållanden avseende elevers skolgång som uppmärksammades i SCB:s redovisningar av statistiken i pressmeddelanden och Statistiska meddelanden. De insamlade data tillåter förstås mer fördjupade analyser av de visade förhållandena, särskilt när det kompletteras med UGU-projektets data, vilket också framgår av rapporter från projektet.

Skolgången i grundskolan – färre elever fick stödundervisning, åldersintegrerade skolklasser blev vanligare

Av de Statistiska meddelanden som redovisar uppgifter avseende skolgången i grundskolan och övergången till gymnasieskolan får man en bild av de förändringar som skett för elevkullar som startade sin skolgång vid olika tider.

2008 redovisade SCB en stor minskning av andelen elever som fick stödundervisning under de tidigare skolåren jämfört med tidigare år. Våren 2008 hade 12 procent av eleverna i årskurs 3 någon form av stödundervisning, medan

andelen elever med stödundervisning i årskurs 3 i tidigare elevkullar låg mellan 15 och 25 procent. Även andelarna elever som fått stödåtgärd av något slag under övriga skolår fram till årskurs 7 har minskat något under 1990-talet och de första åren av 2000-talet. Andelen elever med stödåtgärder i årskurs nio har däremot ökat under samma period.

Under senare delen av 1990-talet blev det allt vanligare att elever gick i så kallade åldersintegrerade klasser. Intresset för detta var störst under de tidigare skolåren. När eleverna började sitt fjärde skolår började de flesta i en klass där alla eleverna gick samma årskurs.

Finns den sammanhållna skolklassen?

En viktig strävan vid införandet av grundskolan var att elever skulle undervisas tillsammans, d.v.s. i sammanhållna klasser, genom skolåren. Genom att närmare studera klasstillhörigheten i insamlingsuppgifterna en följd av år för en elevkull kunde en bild av hur klassen förändrades under åren erhållas. För de elever som gick i årskurs 3 läsåret 1982/83 var det 56 procent i årskurs 6 som gick tillsammans med minst tre-fjärdedelar av sina gamla klasskamrater från årskurs 3. Eleverna i de ursprungliga 540 klasserna i årskurs 3 fanns vid mellanstadiets slut i 2 233 identifierade skolklasser. Det var främst vid övergången från lågstadiet till mellanstadiet de stora förändringarna av klassenheterna skedde. Elever i små klasser och elever i större klasser fick vanligen med sig de flesta av sina gamla klasskamrater till årskurs 4, medan däremot medelstora klasser (15 – 19 elever) i årskurs 3 oftare delades i två eller flera delar, som sedan fördes samman till nya större klasser i mellanstadiet. Andelen elever som gick i någon annan klass i årskurs 4 utan någon klasskamrat med sig var 7 procent. I årskurs 5 hade andelen ökat med 4 procentenheter och i årskurs 6 var det 15 procent som gick i någon klass utan någon annan elev från den ursprungliga klassen i årskurs 3.

Genom gymnasieskolan - fler elever fortsätter till gymnasieskolan – fler elever avbryter gymnasieskolan

De statistiska meddelanden som redovisar respektive elevpanels skolgång i gymnasieskolan visar såväl förändringar av elevernas val av gymnasiestudier som i hur hög grad de fullföljer gymnasiestudierna. Av eleverna som slutade grundskolan 1992 och som fanns i grundskolan i årskurs tre var det 91 procent som började en gymnasieutbildning inom tre år efter grundskolan och 84 procent av dem hade fullföljt utbildningen inom fyra år. Tio år senare var motsvarande

andelar 97 procent som börjat men endast 72 procent som fullföljt sina gymnasiestudier inom fyra år. Avbrotten i gymnasieskolan hade ökat från knappt var tionde elev till en fjärdedel av de elever som börjat.

Valet av gymnasielinje/program har ett klart samband med socio-ekonomisk bakgrund. År 2002 avgick barn till högre tjänstemän i högre utsträckning från naturvetenskapsprogrammet än barn i övriga socio-ekonomiska grupper. Över hälften av barnen till ej facklärd arbetare och facklärd arbetare avgick från något av de övriga programmen. Detta mönster var detsamma som tidigare år.

Studier i komvux ett vanligare komplement till gymnasieutbildning

De äldre elevpanelernas studieverksamhet utöver gymnasieskolan har med hjälp av registerdata följts upp och redovisas i Statistiska meddelanden för tiden sju år efter grundskoleavgången. Studier i kommunal vuxenutbildning (KOMVUX) blev allt vanligare under senare delen av 1990-talet och början av 2000-talet. Detta gäller både för de ungdomar som fullföljt gymnasieskolan och för dem som inte fullföljt en gymnasieutbildning. En tiondel av ungdomarna som slutade grundskolan 1992 och som hade fullföljt en gymnasieutbildning kompletterade sina gymnasiebetyg i KOMVUX inför sina högskolestudier, något som alltså inte var lika vanligt fem år tidigare.

Det var något vanligare bland dem som slutade grundskolan 1992 och som inte fullföljt en gymnasieskoleutbildning att studera i KOMVUX än motsvarande elevgrupper fem respektive 10 år tidigare. Andelarna som därefter går vidare till högskolestudier var dock oförändrat låg.

Verksamhet vid 25 års ålder

I Statistiska meddelanden "Från studier till arbete" redovisas uppgifter om etableringen på arbetsmarknaden för de äldre elevpanelerna med olika utbildningsbakgrund. Uppgifterna om arbete har hämtats från SCB:s arbetsmarknadsregister. Sett till samtliga ungdomar, både män och kvinnor, var det en större andel som enbart förvärvsarbetade vid 25 års ålder år 1992 än år 1998 medan andelen som enbart var i högskolestudier var något lägre bland ungdomarna 1992. De ungdomar som hade en gymnasial utbildning längre än två år avvek dock från detta mönster genom att såväl kvinnorna som männen förvärvsarbetade i större utsträckning 1998 än 1992.

Övrig verksamhet, d.v.s. varken högskolestudier eller arbete, var något vanligare förekommande bland de ungdomar som redan i grundskolan valt allmänna kurser eller som hade deltagit i särskilda stödåtgärder under högstadiet i grundskolan. Dessa ungdomar var också minst benägna att komplettera sin obligatoriska utbildning med en fullföljd gymnasieutbildning och fick därmed också svårare att få en fast anknytning till arbetsmarknaden.

Referenser

- Ekonomidepartementet. (1981). Bilaga 10 budgetpropositionen.
- SCB 1973. Svensk utbildningsnomenklatur (SUN). *Meddelande i samordningsfrågor* MIS 1973:14, 1973:15.
- SCB 1976. Individualstatistiken. Skoldata för ett urval elever födda 1948 och 1953. *Promemorior från SCB, nr 8*.
- SCB 1976. Utvärdering genom uppföljning. Förberedande planering för individualstatistikens fortsättning. *Promemorior från SCB, nr 10, 1976*.
- SCB 1982. Socioekonomisk indelning (SEI). *Meddelande i samordningsfrågor*. MIS 1982:4.
- SCB 1983. Elevpanel för longitudinella studier. Beskrivning av panelen samt uppgifter avseende skolgången i årskurs 6 (1980) och årskurs 7 (1981) i grundskolan. *Statistiska meddelanden, SMU nr 4*.
- SCB 1983. Elevpanel för longitudinella studier. Uppgifter avseende skolgången i årskurs 7 -1981 och årskurs 8 i grundskolan. *Statistiska meddelanden, SMU nr 29*.
- SCB 1985. Elevpanel 1 för longitudinella studier. Uppgifter avseende skolgången i årskurs 9 (1983) och övergången till gymnasieskolan. *Statistiska meddelanden, U42 nr 1*.
- SCB 1986. Elevpanel för longitudinella studier. Skoldata för årskurs 3 till och med årskurs 6. Elevpanel 2. *Statistiska meddelanden, U44 nr 1*.
- SCB 1988. Från grundskolan genom gymnasieskolan 1983-1987. Elevpanel 1. *Statistiska meddelanden, U55 nr 1*.
- SCB 1989. Genom högstadiet till gymnasieskolan ht 1988. Elevpanel 2. *Statistiska meddelanden, U45 nr 1*.
- SCB 1991. Elevpanel 3 Skolgången i årskurs 3, 1987 till årskurs 6, 1990. *Statistiska meddelanden, U 42, nr 1*.
- SCB 1993. Elevpanel 1. Studier i Komvux och högskola 1983 – 1990. *Statistiska meddelanden U 73, nr 1*.
- SCB 1994. Från grundskolan genom gymnasieskolan 1988 – 1992. Elevpanel 2. *Statistiska meddelanden UF 55 nr 1*.
- SCB 1994. Genom högstadiet till gymnasieskolan höstterminen 1993. Elevpanel 3. *Statistiska meddelanden UF 55 nr 2*.

- SCB 1995. Från studier till arbete 1983 – 1992. Elevpanel 1. *Statistiska meddelanden UF 73 nr 1.*
- SCB 1996. Elevpanel för longitudinella studier. Skoldata för årskurs 3 till och med årskurs 6. Elevpanel 4. *Statistiska meddelanden, U73 nr 1.*
- SCB 1996. Studier i KOMVUX och högskola 1988 – 1995. Elevpanel 2. *Statistiska meddelanden U 73 nr. 2.*
- SCB 1998. Elevpanel för longitudinella studier. Elevpanel 3. Från grundskolan genom gymnasieskolan 1993 – 1997. *Statistiska meddelanden U73 nr 1.*
- SCB 1999. Elevpanel för longitudinella studier. Elevpanel 4. Genom högstadiet till gymnasieskolan, ht 1998. *Statistiska meddelanden U73 nr 1.*
- SCB 2000. Elevpanel för longitudinella studier. Elevpanel 2. Från studier till arbete 1990-1998. *Statistiska meddelanden UF73 nr 1.*
- SCB 2007. Förslag på urvalsdesign till Elevpanel 7. Diskussionsunderlag till möte den 15-16 mars 2007.
- SCB 2008. Varannan elev får stödundervisning någon gång under grundskoletiden. *Välfärd, nr 3.*
- SCB 2009. Sveriges officiella statistik – årlig rapport 2009. *Rådet för den officiella statistiken.*